Open Monumentendag 2016

in de gemeente Bronckhorst

OPEN MONUMENTENDAG 2016

Woensdag 7 september, 20.00 uur (kerk open 19.30 uur):
Officiële opening met bijzondere lezing 'Begraven door de eeuwen heen', in de Petrus en Pauluskerk aan de Van Panhuysbrink te Hoog-Keppel, door Wim Vlaanderen uit Zwolle. De lezing is voor iedereen gratis toegankelijk (inclusief kopje koffie of thee). Informatie op pagina 5.

Zaterdag en zondag 10 en 11 september, 11.00-17.00 uur:
De diverse onderdelen van het programma van dit jaar vinden door de hele gemeente Bronckhorst plaats. Voor de duidelijkheid en voor het maken van bezoekcombinaties hebben we het overzicht in deze brochure in clusters ingedeeld (de voormalige gemeenten). Onderstaande een beknopte indeling met verwijzing naar de pagina's in deze brochure. Bij de kapel in Bronkhorst is een centrale informatiepost ingericht.

Cluster Hengelo - informatie op pagina 9-12:
Hengelo: Algemene begraafplaats (Iekink). Rondleiding door leden van de Oudheidkundige Vereniging Hengelo.
Hengelo: R.K. begraafplaats (met informatiepaneel).
Hengelo: Remigiuskerk, alleen op zaterdag. Bijzondere fresco's en iconen schilderes Mini Schut uit Lichtenvoorde aan het werk.
Keijenborg: R.K. begraafplaats (met informatiepaneel).

Cluster Hummelo en Keppel - informatie op pagina 13-22:
Achter-Drempt: R.K. begraafplaats (met informatiepaneel).
Voor-Drempt: Bijzondere begraafplaats (met informatiepaneel).
Voor-Drempt: St. Joriskerk met unieke handgeknoopte tapijten met bijbelsymbolen en fraaie beeldhouwwerken van Eduard van Kuilenburg met diverse symbolische betekenissen (rond-leiding en informatie in de kerk).
Hoog-Keppel: Bijzondere begraafplaats.
Hoog-Keppel: Petrus en Pauluskerk open en speciale presentatie van kistorgels en clavecimbels. Op zaterdag van 11.00-17.00 uur met om 15.00 uur gratis barokconcert; op zondag geopend van 11.30-17.00 uur.
Hummelo: Bijzondere begraafplaats (met informatiepaneel).

Cluster Steenderen - informatie op pagina 23-36:
Baak: R.K. begraafplaats Baak (met informatiepaneel).
Baak: Ruïne Sint Nicolaas kapel met expositie, tevens info Historische Vereniging Steenderen.
Bronkhorst: Joodse begraafplaats (met informatiepaneel).
Bronkhorst: Bezichtiging Bronkhorster kapel.
Bronkhorst: Wandeling door het stadje en over de kasteelheuvel.
Olburgen: Begraafplaats met het graf van Dora Visser (met informatiepaneel).
Steenderen: R.K. begraafplaats (met informatiepaneel).
Steenderen: Algemene begraafplaats (met informatiepaneel).

Cluster Vorden - informatie op pagina 37-49:
Vorden-Wildenborch: Joodse begraafplaats (met informatiepaneel).
Vorden: Algemene begraafplaats met rondleidingen.
Vorden: Expositie van protestantse antependia (kanselkleden) in de dorpskerk.
Kranenburg: Rondleidingen op de R.K. begraafplaats ontworpen door Pierre Cuypers.
Kranenburg: Expositie van bijzondere hedendaagse iconen in het Heiligenbeeldenmuseum (op zaterdag gratis).
Vierakker: R.K. begraafplaats (met informatiepaneel).
Vierakker: Willibroduskerk.
Wichmond: Algemene begraafplaats, Baakseweg (met informatiepaneel).

Cluster Zelhem - informatie op pagina 50-54:
Halle: N.H. begraafplaats (met informatiepaneel).
Zelhem: Algemene begraafplaats Zelhem, met speciale rondleidingen.
Zelhem: Lambertikerk open op zaterdag, zondag na 14.00 uur.
Zelhem: Ludgerkerkje bij museum Smedekinck. Expositie leisteen kruiswegstaties en schilderijen van het Ludgerkerkje en van het interieur van de Lambertikerk; geschiedenis van Ludger.

Harry Somsen,
voorzitter Stichting Open Monumentendag Bronckhorst

Open Monumentendag 2016

Het thema van Open Monumentendag 2016 is 'Iconen en Symbolen.'
Door het bestuur van de Stichting Open Monumentendag Bronckhorst zijn er verspreid over vele kernen in de gemeente Bronckhorst een aantal bijzondere locaties in het kader van dit thema uitgelicht.
Op de Open Monumentendagen in Bronckhorst zullen zowel de icoon als schildering, icoon in het landschap in de vorm van kerken of de ruïne in Baak, of de iconen en symbolen op grafzerken centraal staan.

Om te beginnen met de openingsavond op woensdag 7 september in de Petrus en Pauluskerk te Hoog-Keppel, waar de heer Wim Vlaanderen uit Zwolle een boeiende lezing zal verzorgen. Hij zal spreken over 'Begraven door de eeuwen heen'.

Op 10 en 11 september zijn er rondleidingen op de Algemene begraafplaatsen van Hengelo, Vorden, Zelhem en op de R.K. begraafplaats in Kranenburg. Deze laatste werd ontworpen door Pierre Cuypers. Hier vinden we veel symboliek naast bijzondere historie.
Maar ook op de Joodse begraafplaatsen in Bronkhorst en Vorden bent u welkom (heren graag met hoofddeksel). Hier staan informatie panelen.
Veel symboliek is ook te vinden op de begraafplaats in Olburgen met onder meer het graf van Dorothea Visser. Ook bij de overige begraafplaatsen staan informatie-panelen over de geschiedenis van de begraafplaats, zoals bij bijzondere begraafplaats in Halle, evenals bij bijvoor-beeld de begraafplaatsen in Hummelo, Hoog-Keppel en Voor- en Achter-Drempt, Baak, Keijenborg, Steenderen, Wichmond en Vierakker.

Ook enkele kerken werken mee aan de Open Monumen-tendagen, zoals de Willibroduskerk in Vierakker. Ook het Heiligenbeeldenmuseum in Kranenburg met een unieke iconententoonstelling is beide dagen geopend en zelfs op zaterdag gratis te bezoeken. Zeker de moeite waard.

De Sint Joriskerk in Voor-Drempt is open met zijn unieke tapijten, waarin Bijbelsymbolen verwerkt zijn en de fraaie beeldhouwwerken van Eduard van Kuilenburg met symbolische betekenissen. In Hoog-Keppel zijn er presentaties van kistorgels en clavecimbels en op zaterdag zelfs een gratis te bezoeken barokconcert.
Bij de ruïne van de St. Nicolaaskapel in Baak is een fotopresentatie over de geschiedenis van de kapel en zal de Historische Vereniging Steenderen ook het archief ter plaatse openstellen.

In de Dorpskerk in Vorden is een expositie over protestantse antipendia (kanselkleden). In Zelhem is de Lambertikerk open en in het Ludgerkerkje bij museum Smedekinck is een presentatie van o.a. kruiswegstaties op leisteen.
In het stadje Bronkhorst is naast het bezoek aan de kapel ook een route uitgezet over de nieuw aangelegde paden van de kasteelheuvel die u onder meer naar de Joodse begraafplaats voert.

Dit is slechts een greep uit de vele activiteiten die in het weekeind van zaterdag 10 en zondag 11 september worden georganiseerd.
Vergeet u vooral niet tijdens uw reis naar de verschillende locaties door onze gemeente Bronckhorst te genieten van de mooie natuur en volg het boeiende spoor langs oude en nieuwe iconen en symbolen.

Wij wensen u informatieve en genoeglijke dagen toe.

Harry Somsen
voorzitter Stichting Open Monumentendag Bronckhorst.

BankGiro Loterij

Open MONUMENTENDAG

COLOFON

Open Monumentendag 2016 in de gemeente Bronckhorst wordt georganiseerd door het bestuur van de Stichting Open Monumentendag Bronckhorst: Gerda Ellenkamp, Gerda Rossel, Jan Berentsen, Hans Bessem, Willem Hagens, Wim Jansen, Theo Janssen, Stef Kloppenberg, Rinus Rabeling, Harry Somsen en Jan Wolters.

Speciale dank aan iedereen die op welke wijze dan ook heeft meegewerkt aan het realiseren van dit programma.

Uitgave: Stichting Open Monumentendag Bronckhorst, 2016.
Secretariaat: Torenakker 4, 6996 BD Drempt, 0313-472968.

Open Monumentendag 2016 werd mogelijk gemaakt door Timmer- en Aannemersbedrijf De Vries B.V. te Hummelo, de gemeente Bronckhorst en de donateurs.

Omslag: De Joodse begraafplaats te Bronkhorst
Druk: YouPrinting.nl, Doetinchem
Samenstelling en opmaak: Rinus G.M. Rabeling

Petrus en Pauluskerk, Van Panhuysbrink te Hoog-Keppel: woensdag 10 september, 20.00 uur, kerk open 19.30 uur; toegang gratis (incl. kopje koffie of thee).

Bijzondere lezing door Wim Vlaanderen te Zwolle:

BEGRAVEN DOOR DE EEUWEN HEEN

Sinds mensenheugenis bestaat de gewoonte om voor overledenen gedenktekens op te richten: van een houten kruis tot grafsteen en van hunebed tot mausoleum. De graven kregen veelal een prominente plaats binnen de woongemeenschap bijvoorbeeld in of rondom een kerk.
Sedert de 19de eeuw werden begraafplaatsen echter steeds vaker aan de rand van de stad of dorp aangelegd.
Begraafplaatsen herbergen het verleden van onze dodencultuur en weerspiegelen verschillende maatschappelijke aspecten uit vervlogen tijden.
Over dit onderwerp gaat dit jaar onze openingslezing op een bijzondere locatie, de Petrus en Pauluskerk te Hoog-Keppel, met daar omheen nog een klassiek kerkhof.

Wim Vlaanderen uit Zwolle zal ons vertellen over het onderwerp ’Begraven door de eeuwen heen’.
Een voordracht met exclusieve beelden over hoe onze ouders hun doden begroeven. Knekelhuizen, duivelsroosters, dodenhuisjes. U zult deze woorden haast in geen enkel geschiedenisboek tegen komen.
Gevleugelde zandlopers, staartbijtende slangen, afgeknotte pilaren, vlinders. Symbolen die men tegenwoordig praktisch niet meer kent.
Naast de tragiek die u niet te zwaar moet nemen, de humor. Onze voorouders hebben ons op dit punt vaak een spiegel voorgehouden.
Verder zult u dia’s zien van aparte graven zoals ’het graf met de handjes’, missers van steenhouwers en graven waar een zekere ijdelheid niet ontzegd kan worden.
Wim Vlaanderen zal ook een aantal gebruiksvoorwerpen en kleding meenemen uit ons funerair verleden.

Wim Vlaanderen op een begraafplaats in Roermond

SYMBOLIEK OP GRAFMONUMENTEN

Het jaarthema voor Open Monumentendag 2016 is 'symbolen en iconen'. In de gemeente Bronckhorst vinden we met name op begraafplaatsen nog veel voorbeelden hiervan.
Op graven zijn vaak symbolen als versiering aangebracht, waarmee één of meer gedachten tot uitdrukking worden gebracht. Het idee om een symbool te gebruiken kan van nabestaanden of overledenen gekomen zijn. De betekenis van deze symbolen is vaak bij bezoekers van begraafplaatsen onbekend. Om wat aan kennis over symbolen bij te dragen zijn hier enige symbolen met hun betekenis beschreven, zonder de pretentie te hebben volledig te zijn.

Adelaar: Evangelist Johannes, als de genade van de op de kerk neerdalende geest.
Alfa en Omega: De eerste en laatste letter van het Griekse alfabet God als het begin en einde van alle dingen.
Anker: Vroeg christelijk symbool van hoop.
Aren: Symbool van Christus, het Brood des Levens en van de eucharistie of het Avondmaal.
Aronskelk: De gevlekte aronskelk, die zijn bloem omhoog naar de hemel richt. Heilige moeder Maria.
Boek: Als boek des levens.
Bijbel: Als boek des levens.
Bloem (Geknakte): De bloem is het prototype van de ziel. Bloemen openen hun hart naar het zonlicht zoals een mens zijn ziel opent voor God.
Brood/Hostie: Verwijzing naar het lichaam van Christus en het Brood des Levens.
Cirkel: Volmaaktheid, eeuwigheid, zonder begin of einde.
Doornenkrans: Symbool van de zonde van de mens en de daaruit voortvloeiende gevolgen. Ook symbool van Christus die de mensen verloste door zijn lijden, waarbij hij een doornenkrans droeg.
Druivenrank (-tros): Bloedsymbool het teken van leven en dood. Verwijst naar de eucharistie of het Avondmaal en daarmee de offerdood van Christus.
Duif: Reinheid, vredelievendheid, eenvoud, liefde en onschuld. Christelijke symboliek voor de ziel van de overledene. De opvliegende duif vindt door een stralenbundel zijn weg naar de hemel. De duif met de olijftak brengt vrede en verzoening.
Ei: Symbool van geboorte, nieuw leven, de opstanding van Christus.
Eikenblad (-tak), eikels: Onsterfelijkheid en het eeuwige leven. Eikenhout werd als onverwoestbaar beschouwd en daarom met onvergankelijk geassocieerd.
Engel: Evangelist Matheus als symbool voor de menselijkheid van Christus. Een gevleugelde engel kan de godin van de overwinning Victoria symboliseren, als motief van dood en opstanding. Draagt de engel een omgekeerde fakkel, dan stelt zij de doodsengel voor. Engelkopjes, zgn. cherubijntjes, vertegenwoordigen de hemelse sferen.
Fakkels: Omgekeerde brandende fakkel, al voor de oudheid.
Glas: Het doorzichtige glas symbool van zondeloosheid en van reinheid.

Guirlandes: Delen in de symboliek van de bloemen, bladeren of de vruchten waaruit ze zijn samengesteld. Werden vaak gebruikt om zuilvormige graftekens te versieren of dienen als ornament op een grafsteen.
Handen: Getuigen van liefde en verbondenheid. Joodse symboliek Twee handen Lid van de priesterstam Cohen.
Hart: Symboliseert de liefde. Een met vlammen omgeven hart verwijst naar een religieuze bezieling.
Hond: Trouw en waakzaamheid.
Kaars: Symbool van licht dat de goddelijke harmonie weerspiegelt.
Kan (waterschenkende) met een schaal: Joodse symboliek. Lid van de Levie stam
Klaproos: De tere klaproos, die snel verwelkt, symboliseert de kortstondigheid van dit leven.
Klaver drie: Symbool van de heilige drie-eenheid: Vader, Zoon en Heilige Geest.
Klimop: Vanwege zijn altijd groene bladeren beschouwd als symbool voor eeuwig leven.
Kruis: Universele symbool van verzoening.
Lam: Reinheid en onschuld. Afgebeeld met een kruis en nimbus is het symbool van de offerdood van Christus.
Lauwerkrans: Overwinning en roem, een teken van eerbetoon.
Leeuw: Evangelist Marcus, aangezien zijn evangelie begint met de schreeuw in de wildernis.
Lelie: Zuiverheid en maagdelijkheid, daarom het symbool van Maria.
Miskelk: Komt enkel en alleen op priestergraven voor en symboliseert de christelijke religie en de eucharistie.
Obelisk: Teken van macht, standvastigheid en deugd.
Olielamp: Het eeuwige licht, verwijzing naar de onsterfelijkheid, eeuwigheid.
Olijftak: Gerechtigheid, vrede en vroomheid en Gods zorg voor Zijn kinderen.
Palmboom: De Joods-christelijke symboliek van de palm gaat terug op Psalm 92, vers 13 'De rechtvaardige zal groeien als een palmboom'. De palmboom, soms alleen afgebeeld als een stam, is symbolisch voor het paradijs.
Palmtak: Attribuut van de vrede en overwinning.
Papaver: Wordt geassocieerd met slaapverwekkende eigenschappen van deze plant, de slaap des doods. De tere klaproos, die snel verwelkt, symboliseert tevens de kortstondigheid van dit leven.
Pauw: Symbool van onsterfelijkheid. Men dacht dat het vlees van een pauw niet kon bederven. Vaak is ook alleen de pauwstaart afgebeeld als symbool van de heelheid van de hemel of als zonnesymbool.
Pelikaan: Men geloofde dat deze zijn borst opende om zijn jongeren met zijn eigen bloed te voeden. Symbool voor Christus die zich voor de mensheid heeft opgeofferd.
Phoenix: Fabelvogel waarvan de legende vertelt dat deze zich eens in de zoveel eeuwen in het vuur wierp om er totaal verjongd weer uit te komen. Symbool voor de opstanding.
Pijl: Symbool van de marteldood. Attribuut van de Heilige Sebastianus die als martelaar in het Colosseum met pijlen werd doorschoten.
Pijnappel: Symbool van onsterfelijkheid.
Ringen: Net als de cirkel duidt de ring op oneindigheid. Twee met elkaar verbonden ringen symboliseren hemel en aarde en de verbondenheid van twee mensen.
Roos: In de huidige betekenis refereert de roos vooral aan liefde en vergankelijkheid. Als christelijke symboliek verwijst de roos zowel naar Maria als naar het lijden van Christus. De vijf blaadjes van de roos worden in verband gebracht met de vijf wonden van Christus. De geknakte of gebroken roos verwijst naar het door de dood afgebroken leven. De verdorde roos naar het verwelkte leven.
Sarcofaag: Hier rust een mens van grote betekenis.

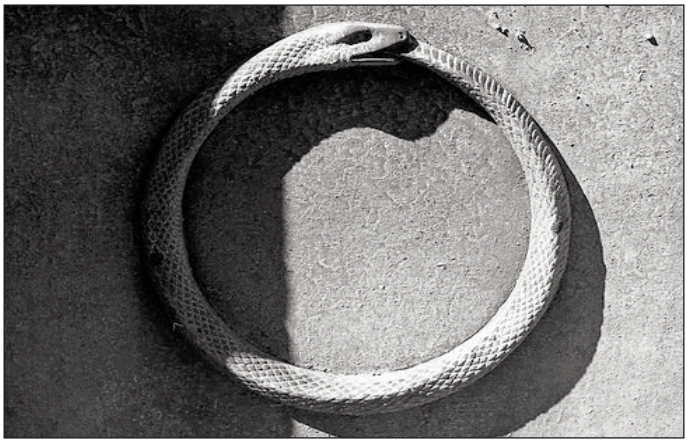

Schedel: Onder het kruis van Christus verwijst naar het graf dat zich zou bevinden op de heuvel Golgotha. Vaak treft men de schedel aan in combinatie met gekruiste beenderen. Dit verwijst naar de vergankelijkheid van het leven.
Schelp: Vruchtbaarheid, liefde, huwelijk en leven.
Slang: Van oudsher het symbool van leven en dood, gif en genezing. Een slang die zichzelf in zijn staart bijt, symboliseert de vergankelijkheid in de oneindige kringloop van het leven.
Stier: Evangelist Lucas wijst op het priesterdom, het offer van priester Zacharias.
Stralenkrans: Hemels licht duidt op de aanwezigheid van goddelijke of heilige personen.
Taxus: Daar zij altijd groen blijft symboliseert zij de onvergankelijkheid.
Toorts: De omgekeerde (brandende) fakkel was al voor de oudheid symbool van het gedoofde leven en attribuut van de dood.
Toren: Staat voor de aanwezigheid van het allerhoogste.
Treurende figuur/treurwilgen: Personificatie van de rouw van de nabestaanden.
Uil: Symbool voor de nacht en de dood.
Urn: Wordt gebruikt als symbool van rouw. Vaak is de urn afgebeeld half afgedekt door een rouwsluier, wat betekent zich afwenden van de buitenwereld.
Vleermuis: Personificatie van de nacht en de dood.
Vlinder: Onsterfelijke ziel. Voor Christenen is de dood de overgang naar een beter leven. In het stervensuur breekt de ziel uit haar stoffelijk omhulsel zoals een vlinder uit een pop breekt en stijgt vrij op naar de hemel.
Zandloper: Met aan weerzijden een adelaars- en een vleermuisvleugel geeft de overgang van de dag naar de nacht aan. De verlopen tijd. Een zandloper kan men omkeren, zo keert men terug naar de oorsprong.
Zeepbel: Van de zestiende eeuw een symbool van de vergankelijkheid, de broosheid van het leven.
Zeis: Attribuut van de Griekse god Chronos, hetgeen tijd betekent.
Zon: De ondergaande zon duidt zowel op de beëindiging van het leven als op de wederopstanding.
Zuil: Een afgebroken zuil symboliseert het einde van het aardse leven.

Bron: De Terebinth, vereniging voor Funeraire Cultuur, 2013

ZATERDAG EN ZONDAG
10 EN 11 SEPTEMBER, 11.00-17.00 UUR:

De diverse onderdelen van het programma van dit jaar vinden door de hele gemeente Bronckhorst. Voor de duidelijkheid en voor het maken van bezoekcombinaties hebben we het overzicht in deze brochure in clusters ingedeeld (de voormalige gemeenten). Onderstaand een beknopte indeling met verwijzing naar de pagina's in deze brochure. Bij de kapel in Bronkhorst is een centrale informatiepost ingericht.

HENGELO - info pag. 9-12:

Hengelo, Algemene Begraafplaats, Iekink 28-30:
In de eerste helft van de negentiende eeuw heeft de gemeente Hengelo een besluit genomen tot de aanleg van een algemene begraafplaats in Hengelo als vervanging voor kerkhof rondom de kerk.
In 1828 kwamen er aankondigingen in de plaatselijke en regionale kranten, dat de burgemeester en 'Assessoren' van de gemeente Hengelo voornemens waren om over te gaan, tot aanbesteding van het aanleggen van een nieuwe begraafplaats in Hengelo.
Op deze begraafplaats is in 1866 het lijkenhuis gebouwd. Het lijkenhuis deed dienst als opbaarruimte van aan cholera overleden personen en is in 1994 aangewezen als gemeentelijk monument.
In het tweede kwart van de 20e eeuw is de westzijde van de begraafplaats richting dorp, enigszins uitgebreid met een smalle strook grond, hierbij is de Beukenhaag aan die kant verdwenen en als nieuwe terreinafscheiding is een taxushaag geplant. Dat is ook de reden dat het lijkenhuisje niet meer in de symmetrie staat van de begraafplaats aan het eind van het oude middenpad.
Rond midden van de jaren 1970 van de vorige eeuw is aan de noordzijde de begraafplaats met een nieuw vierkant gedeelte fors uitgebreid. Ingesloten door de Aaltenseweg en Berkenlaan. Hierbij is wederom een gedeelte van de beukenhaag verloren gegaan om een doorgang te maken. Tevens werd hier in 1974-1975 een eenvoudige aula met opbaarruimte gebouwd. In dit gebouw hebben waarschijnlijk maar 1 of hooguit 2 mensen opgebaard gestaan. Het gebouw heeft daarna dienst gedaan als spelotheek en opslagruimte voor de scouting, maar uiteindelijk in 2012 gesloopt. De lindeboom die op deze plek is aangeplant, is afkomstig van de oude school aan de Rozengaardsweide omdat hij plaats moest maken voor de bouw van de nieuwe school.
Als entreebomen staan bij de ingang twee forse beuken, verder enkele grote platanen in de buurt van het (schijn) huisje en twee oude treurbeuken. Daarnaast een 10-tal jonge bomen van verschillende soorten die recent zijn aangeplant. De begraafplaats is ingericht met weinig groen.

Het beeld van de grafmonumenten geeft een sterk gevarieerde uitstraling. Dit komt doordat vele nieuwe graven zijn ingevoegd tussen de oude graven. De oudste graven dateren uit het derde kwart van de 19e eeuw. Dat betekent dat er uit de eerste decennia van het bestaan van de begraafplaats geen graftekens meer resteren en graven geruimd zijn.
Een aantal oude bekende ingezetenen en burgemeesters van Hengelo liggen nog steeds op het oude gedeelte van de begraafplaats. Zij vertellen met hun grafstenen de geschiedenis van Hengelo uit de afgelopen ruim 150 jaar.
Op een groot aantal grafstenen zijn symbolen te vinden zoals palmtakken, klimop, sterren en laurierkransen.
Opvallend is dat bij vermelding van de namen vaak de 'boerderijnaam' wordt genoemd. Dit is vaak noodzaak omdat families groot waren en dezelfde achternaam hadden. Zonder deze toevoeging wist je nog niet wie er uiteindelijk bedoeld werd.
Incidenteel bevinden zich op de begraafplaats betonnen nummerpaaltjes. Deze worden hier tegenwoordig niet meer gebruikt.

Rondleidingen
Tijdens de Open Monumentendagen op 10 en 11 september verzorgt de Oudheidkundige Vereniging Hengelo rondleidingen van 11.00 tot 17.00 uur langs de graven van bekende Hengelose personen.

Hengelo, R.K. Begraafplaats, Zelhemseweg 17:
De begraafplaats in Hengelo ligt op een niet alledaagse plek, namelijk aan de rand van het industrieterrein, aan de Zelhemseweg. Toch is het een plek waar de stilte overheerst. Zijn huidige vorm en oppervlakte, ruim 2800 m², heeft het sinds 1929. In dat jaar werd ook het zogenaamde baar- of lijkenhuisje gebouwd. Hier werden de overledenen opgebaard. Een prominente plaats op dit kerkhof heeft het kerkhofkruis, dat vervaardigd is in de ijzergieterij van Diepenbrock en Reigers. Dit kruis is bijna 150 jaar oud. Duidelijk is op het parochiekerkhof de ontwikkeling van de gedenkstenen op de graven te zien. Van de eenvoudige en door de tand des tijd aangetaste cementen stenen. Tot indrukwekkende ontwerpen, waarin de nabestaanden hun gevoelens en gedachten proberen vast te leggen. In de jaren negentig van de vorige eeuw, was er sprake van dat het kerkhof verplaatst zou worden naar de Algemene Begraafplaats. Met name het gemeentebestuur was hier een warm voorstander van. Doordat men niet tot overeenstemming kon komen, is er toen door het kerkbestuur een plan gemaakt voor het ruimen van graven, aanbrengen van een urnenmuur en het beter toegankelijk maken van het kerkhof.

Hengelo, Remigiuskerk, Kerkstraat 8:
Wie kent niet de aanblik van de Hengelose Remigiuskerk vanuit de verte? Van alle kanten trekt de statige toren de aandacht. Deze indrukwekkende kerk is hét symbool van het dorp. Open Monumentendag is een prima kans om ook eens binnen te kijken!
De oudste delen van de Remigiuskerk zijn meer dan negenhonderd jaar oud. Sterker nog: ruim duizend jaar geleden stond hier al een gebedshuis. De kerk kent een veelbewogen geschiedenis. Oorlogen, armoede, Reformatie en restauraties hebben allemaal hun sporen achtergelaten. Het gehele interieur zit vol symboliek en betekenis.
Heel bijzonder zijn de kunstzinnige fresco's, die gedeeltelijk zijn blootgelegd. Ook de klokken van de toren hebben een mooi verhaal te vertellen.
De laatste restauratie stamt van enkele jaren geleden. Een van de opvallendste resultaten daarvan is het sfeervolle stiltecentrum, ingericht in de voormalige sacristie. Die sacristie is ook lange tijd gebruikt als 'arrestantenhok' voor boeven en dronkenlappen.

Kerk geopend
Op de zaterdag van het Open Monumentenweekend is de Remigiuskerk open van 10.00 tot 16.00 uur. Vrijwilligers, ondermeer van Stichting Vrienden van de Remigiuskerk, ontvangen u graag. Op eigen houtje rondkijken en de bijzondere sfeer proeven kan natuurlijk ook. Zie ikoonschilderes Mini Schut uit Lichtenvoorde aan het werk, bewonder de fresco's, de speciale doeken en het bijzondere, moderne liturgisch centrum. Proef de bijzondere sfeer. Beklim de gewelven van de kerk over een speciale loopbrug. Organisatie: Stichting Vrienden van de Remigiuskerk.

Keijenborg, R.K. begraafplaats, Sint Janstraat tussen 24 en 28:
Het oude kerkhof was rond de voormalige schuur- en waterstaatskerk gesitueerd. Tot 1910 werden de overleden parochianen daar ter ruste gelegd. Op 17 mei 1910 vond de inwijding plaats van de huidige begraafplaats aan de Sint Janstraat. Stoffelijke resten van de oude begraafplaats zijn herbegraven op de nieuwe begraafplaats en ook de stoffelijke resten van de overleden priesters zijn in het priestergraf opnieuw bijgezet.
Het beheer van de begraafplaats was in handen van het kerkbestuur. Aangezien het kerkbestuur onvoldoende aandacht kon besteden aan het bestuurlijk beheer van de begraafplaats, werd besloten om een aparte stichting in het leven te roepen. Op 11 juli 1986 werd bij notariële akte de Stichting Rooms-Katholieke Begraafplaats 'Sint Jan de Doper' opgericht. De stichting fungeert als een zelfstandige stichting. Op 11 december 1986 heeft het kerkbestuur besloten de begraafplaats over te dragen aan de stichting. De officiële overdracht vond plaats op 4 november 1987 bij notariële akte. Door intensief speurwerk van de bestuurders in de kerkelijke en gemeentelijke registers kon er een administratie worden aangelegd en werden alle graven in kaart gebracht.
In 2003 werd gestart met de renovatie van de begraafplaats. In een periode van 10 jaar is ondermeer een houten kruis geplaatst, zijn, in overleg met de rechthebbenden, op het oudste gedeelte oude en vervallen zerken opgeruimd, is het middenpad van bestrating voorzien en is op en rond het terrein nieuwe beplanting aangebracht. Tevens is de toegangspoort vernieuwd en is het gedeelte waar de kindergraven liggen opgeknapt.
Op zondag 2 november 2008, tijdens de viering van Allerzielen, is het monument voor de niet-gedoopte kinderen ingezegend. De renovatie is op 5 juli 2013 afgerond door het plaatsen van een vlinderboom op het gedeelte van de begraafplaats bestemd voor kindergraven.

HUMMELO en KEPPEL - info pag. 13-22:

Achter-Drempt, R.K. begraafplaats, Zomerweg 19:
Vanaf de Reformatie in 1580 tot 1863 was er geen eigen kerk en begraafplaats in Drempt voor de Rooms Katholieken. De katholieken van de kerspels Ellecom, Dieren, Spankeren, Hummelo, Drempt, Olburgen en een gedeelte van Steenderen kerkten bij de hoofdstatie Olburgen. In 1781 was aan de Hoefkensestraat een simpele schuur tot bijkerk van Olburgen omgebouwd.
Om een eigen kerk en kerkhof te krijgen zijn vele gesprekken met deken Huberts en het Bisdom gevoerd. Dat resulteerde er in dat de parochie Drempt werd gesticht op 21 oktober 1859. Maart 1860 tekenden (bouw)pastoor Otten en kerkmeester Koenders de koopakte bij de notaris. De verkopende partij, bestaande uit Hendrik Leizink en Berendina Kniest, verkochten het stuk grond genaamd 'Hoogewei', gelegen onder de bouwplaats het 'Hulsevoort' met het uitdrukkelijke beding dat: 'de verkochte grond uitsluitend zal mogen worden gebezigd tot de uitoefening van den openbare Eerendienst der Roomsch Catholijke Gemeente te Drempt.' In 1863 werd de kerk ingezegend en werd het gebruik van de begraafplaats een feit. Een gedeelte van het kerkhof werd in eerste instantie door de familie Hakvoort als groentetuin gebruikt.
Het kerkhof, omzoomd door een prachtige beukenhaag, werd onderhouden door een groep enthousiaste vrijwilligers. Het graf delven gebeurde door de koster, die meestal ook de kerkhofbeheerder was.
Nu is er een benoemde begraafplaatsbeheerder en wordt door enkele parochianen met de hand het graf gegraven. Hiervoor ontvangen zij wel een vergoeding.
Vroeger was er ook op de begraafplaats in Drempt een klassenindeling, maar die tijd is gelukkig voorbij. In de jaren zestig is aan de Zomerweg een stuk grond gebruikt voor parkeerplaatsen. Aan de andere zijde is enkele jaren geleden een stuk grond geschonken door de familie Hoppenreijs voor toekomstige uitbreiding en aanpassing aan de tijd.

Voor-Drempt. N.H. begraaplaats, Kerkstraat 3:
In de omgeving van de kerk werden voor de Tweede Wereldoorlog bij opgravingen al resten gevonden van graven uit de Karolingische tijd (8e en 9e eeuw). Na het totstandkomen van de huidige kerk in de 10e of 11e eeuw zullen de doden ongetwijfeld rond de kerk hun rustplaats hebben gevonden, informatie hierover ontbreekt.
Wel weten we dat het oudste graf op de huidge begraafplaats dateert van 1836 en is van G.H. van Oosten-van Staveren.
Naast de toren vinden we nog een bijzonderheid. Het is een grafplaat. Het zijn de linker en rechter lange zijde van een oorspronkelijk uit de 12e eeuw daterende grafplaat van rode (bont)zandsteen. Deze twee lange smalle grafplaatdelen zijn in het midden met restauratiecement aan elkaar gevoegd en wekken zo de indruk één geheel te vormen. De delen zijn voor de oorlog bij de restauratie van de tufstenen toren gevonden en nadien naast de toren gelegd. Het kan haast niet anders of zij zullen met het tufsteen van de toren in de 12e eeuw samen geïmporteerd zijn. Mogelijk zijn ze gebruikt voor het graf van een belangrijk persoon uit die tijd. Misschien van de bouwpastoor, misschien van een belangrijke leek die veel heeft bijgedragen aan de ‘verstening’ van de kerk van Drempt.

Voor-Drempt, Sint Joriskerk, Kerkstraat 3:
In de bocht van de rijksweg van Doesburg naar Doetinchem, twee kilometer ten oosten van Doesburg, ligt de oude Sint Joriskerk van Drempt, aan het einde van een oude Hessenweg, die over de stuifduinen langs de Oude IJssel van Doesburg tot in Duitsland te volgen is.
De kerk is tijdens het Open Monumentenweekend vrij toegankelijk voor bezichtiging. Het gebouw is in gebruik bij de Protestantse Gemeente Drempt en Oldenkeppel.

Drempt werd volgens overlevering in de 8e eeuw gesticht door Karel de Grote. De eerste kerk van Drempt werd vermoedelijk in die periode gebouwd. Volgens deze overlevering zijn de beeldjes in de zuidmuur van de toren van Karel de Grote en zijn vrouw. In 1067 wordt de kerk voor het eerst in de archieven genoemd. Oorspronkelijk heeft er vermoedelijk een houten kapel gestaan. De verbrandingsresten daarvan zijn op de fundering van ijzeroer gevonden.
De romaanse toren uit de twaalfde eeuw werd in de veertiende eeuw verhoogd. De tufstenen toren is rijk versierd met lisenen en boogfriezen. Het bakstenen, gotische koor met netgewelf stamt uit de vijftiende eeuw. Het vroege zestiende -eeuwse schip werd in de negentiende eeuw gesloopt omdat het op instorten stond. Het is herbouwd in neogotische stijl. Dit neogotische schip werd tijdens de restauratie van 1961-1963 weer afgebroken en herbouwd in de huidige driebeukige vorm van een pseudobasiliek.

In de kerk bevindt zich beeldhouwwerk van Eduard van Kuilenburg, gemaakt in 1954. In de zuidelijke kapel vindt men de symbolen voor de vier evangelisten; in de noordelijke kapel vier doopsymbolen. In de zijgangen, gaande van toren naar koor eerst links en rechts de zeven hoofdzonden en vervolgens de zeven werken van barmhartigheid. Boven de kansel staat een duiveltje, boven het doopvont een engeltje. Daartussen in acht beeldjes de twaalf artikelen van het geloof.

Ter verbetering van de akoestiek zijn tien wandtapijten opgehangen. De tapijten zijn twee meter breed en drie meter lang. Ze zijn ontworpen door Gunhild Kristensen en in huisvlijt geknoopt in de Noorse ryetechniek door de Dremptse bevolking. Aan de noordwand: de morgenster, de distel, het kruis, de palmtak en de wijnstok. Aan de zuidzijde: de mosterdplant, het geknakte riet, de zon der gerechtigheid, de fontein des levens en de korenaren. De nagalm is teruggebracht van zes tot drie seconden.
Het orgel is oorspronkelijk afkomstig uit de Eusebiuskerk in Arnhem en heeft een fraaie orgelkas uit 1777. Het wapen van de schenker, vermeld op de tekst onder het orgel, bekroont het geheel.

Kerk geopend
Tijdens de Open Monunumentendagen van dit jaar is de kerk op beide dagen geopend van 11.00 tot 17.00 uur. Er zijn rondleiders aanwezig die u een en ander kunnen vertellen en u ook graag de bijzonderheden laten zien!

Van boven naar beneden:
De beeldjes in de zuidmuur van de toren die Karel de Grote en zijn vrouw zouden voorstellen;
De opgehangen tapijten voor de beperking van de nagalm;
Detail van een der tapijten: het kruis;
Een van de beeldhouwwerkjes van Eduard van Kuilenburg.

Hoog-Keppel, N.H. begraafplaats, Burg. van Panhuysbrink 11:
In Hoog-Keppel maken we onderscheid tussen de 'oude begraafplaats', feitelijk dus het 'kerkhof' en de 'nieuwe begraafplaats', gelegen aan de noordzijde van de kerk. Deze is in de jaren 1970 aangelegd omdat er behoefte was aan meer ruimte en er alleen in noordelijke richting uitgebreid kon worden. In die zin zou men in Hoog-Keppel overigens wel kunnen spreken van het kerkhof, het oude deel rondom de kerk en van de begraafplaats, het nieuwe deel achter het Kerkhuis. Gelukkig hoeven we geen onderscheid meer te maken vanwege de status van de overledene. Als er nog onderscheid is heeft dat te maken met de intentie om het kerkhof (oud) te bestemmen voor de autochtone bewoners van Keppel en omgeving en de begraafplaats (nieuw) meer voor degenen die niet van origine afkomstig zijn uit deze omgeving.
De grond waarop de kerkhoven en de begraafplaats zijn gevestigd is eigendom van de kerkelijke gemeente. Wanneer een grafplaats in gebruik is genomen zijn de rechthebbenden verantwoordelijk voor het onderhoud van die betreffende grafplaats. Het eigendom, beheer en onderhoud van het gehele terrein blijft van en bij de kerk.

Bijzonder op de Keppelse begraafplaats zijn de gietijzeren grafkruizen e.d., door de aanwezigheid van een ijzergieterij. Tot begin 19e eeuw bestond er geen verplichting een registratie bij te houden van de begraven overledenen. Pas in 1830 kregen gemeentebesturen de verplichting opgelegd om zorg te dragen voor de binnen hun grenzen gelegen kerkhoven en begraafplaatsen. Dus ook de kerkelijke begraafplaatsen dienden als burgerlijke inrichtingen beschouwd te worden. Sindsdien werden in verschillende provincies verordeningen opgesteld, totdat in 1896 een eerste Begrafeniswet tot stand kwam. Die bepaalde hoe gemeentes met hun beleid voor het inrichten en beheren van begraafplaatsen om moesten gaan. Vanaf die datum hebben allerlei maatschappelijke ontwikkelingen en wetswijzigingen uiteindelijk geleid tot de Wet op de Lijkbezorging van 1991.

Grafkelder van de familie Van Pallandt naast de kerk

In en rond de kerk in Hoog-Keppel, die al vanaf de stichting de naam 'Petrus en Pauluskerk' draagt, zijn nog geen opgravingen geweest, zodat geen exacte datering te geven is over het stichtingsjaar. Op deze plek ontstond echter de oorspronkelijke nederzetting Keppel met burcht, tijnshof en kerk. Het is dus waarschijnlijk, dat de stichting van de kerk terug zou kunnen gaan tot de elfde, misschien tiende eeuw.

De Heren van Keppel hebben al vroeg hun medewerking aan de instandhouding van deze kerk met bijbehorend kerkhof gegeven, zodat zeker is, dat ook al sinds ± het jaar 1000 begraven wordt op het kerkhof in Hoog-Keppel. Inmiddels al zo'n 1000 jaar dus! De oudste geregistreerde graven op het kerkhof dateren van mensen die eind 18e eeuw geboren zijn. In Hoog-Keppel is dat Cornelis Wilhelmus Vrijland, geboren in 1775 en overleden en begraven in 1871.

Grafkelders bij de kerk in Hoog-Keppel
De kerk is als een zgn. pseudo-basiliek, gebouwd in 1392, gebouwd op een uitloper van de stuifduinen langs de Oude IJssel. In vroeger tijd was de kerk veel groter en bezat toen twee zijbeuken. Op de tekening van Jan de Beijer uit 1743 zijn deze duidelijk aanwezig. Vermoedelijk zijn ze aan het eind van de 18e eeuw afgebroken. Onder de zuidelijke zijbeuk bevond zich de grafkelder van de nauw aan de geschiedenis van deze kerk verbonden familie Van Pallandt, bewoners van het kasteel te Laag-Keppel.

Onder de noordelijke zijbeuk lag de grafkelder van de Ulenpas. Beide grafkelders zijn nu naast de kerk op het kerkhof nog aanwezig. Door de afbraak is het dak van de zuidelijke grafkelder aan de oppervlakte komen te liggen, zodat die vanuit de consistorie betreden kan worden. De in de kelders bijgezette leden uit beide families vervulden de functie van opperkerkmeester. In 1985 is de grafkelder van de Van Pallandts gerestaureerd.

Grafzerken in de kerk
In de kerk treft men twee 16e eeuwse grafzerken aan. Er ligt een grafsteen van Terus Buetinck met een latijnse tekst, vertaald: 'Bid voor de ziel van Terus Buetinck - hij ruste in vrede'. De andere grafsteen laat twee benen zien met hoofd onder een voet en een latijnse tekst uit Samuel 14:14. Vertaald: 'Want wij moeten zeker sterven en worden als water, op de aarde uitgegoten, dat niet verzameld wordt'. In de rand: 'nd FROEME ARNOLDUS BART VAN Issepas tho Oldekeppel in'. (Issepas = UIenpas). Deze grafzerk is in tweeën gehakt; het bovenste deel dient tot drempel aan de zuidzijde van de kerk.
Deze informatie is afkomstig uit de Wapenheraut van 1917.

Hoog-Keppel, Peterus en Pauluskerk, Van Panhuysbrink 11:
De Petrus en Pauluskerk of dorpskerk ligt aan de Burg. van Panhuysbrink en vormt daarmee het hart van het dorp. De kerk is omgeven door een pittoreske, eeuwenoude begraafplaats.
De plek waar nu de kerk staat - op het hoogste punt in de wijde omgeving - is vermoedelijk de oorspronkelijke nederzetting Keppel met de burcht, een tijnshof en een kapel. De oudste vermelding van de kerk is een akte van 9 augustus 1310. Daar staat dat Wolter van Keppel een nieuw altaar schonk, dat in de kapel van Keppel werd opgericht ter ere van Maria. Dit betekent dat de stichting van de kerk terug zou kunnen gaan tot de elfde, misschien tiende eeuw.
In 1392 kreeg de parochie van Olden Keppel van bisschop Floris van Utrecht toestemming om de kapel te vervangen door een echte kerk, mits die gewijd zou worden aan de heiligen Petrus en Paulus. Dat gebeurde al spoedig daarna en aldus werd het huidige kerkgebouw opgericht.
Met de tufsteen die vrijkwam bij de sloop van de kapel, werd de toren gebouwd in romaanse stijl en met nieuwe bakstenen werd de kerk in de vorm van een drie-beukige pseudobasiliek opgetrokken in gotische stijl.

Hoe de onttakeling van het kerkgebouw daarna is verlopen, is niet nauwkeurig na te gaan. Het is bekend dat men rond 1740 de noordbeuk en later die eeuw de zuidbeuk van de kerk sloopte. Door de sloop van de beuken zijn de grafkelders van de Van Pallandts en de Van Schuylenburchs buiten de kerk komen te liggen.
Later is achter de preekstoel nog een muur gebouwd om koor en schip van de kerk te scheiden. Het is nu een een-beukige kerk met driezijdig gesloten koor. Over de veranderingen in het interieur van de kerk is van de 16de tot de 19de eeuw weinig opgetekend.
De huidige Petrus en Pauluskerk is dus een 15de-eeuwse laatgotische pseudo-basiliek, oorspronkelijk met zijbeuken. De romaanse toren stamt uit de 12de eeuw en heeft twee geledingen met een ingesnoerde spits. Het benedendeel is van tufsteen en heeft een romaanse ingang tot alleen de toren.
Door allerlei overige verbouwingen en aanpassingen oogt de kerk uitwendig wat ‘verminkt’. Maar dat dwingt ook weer respect af voor de ingrijpende gebeurtenissen die de kerk heeft ondergaan. In de noord- en zuidmuur kunt u de dichtgemetselde pijlerarcaden nog zien, die vroeger de lage zijbeuken verbonden met het middenschip. In de vulmuren van de wijde bogen zitten nu vensters met gietijzeren harnassen. Aan de buitenkant van de dorpskerk ziet u nog de vierkante pijlers met geprofileerde kraagstenen waarop vroeger de gewelven van de zijbeuken ontsprongen.
Het gepleisterde interieur met zijn stucplafond (vermoedelijk aangebracht in 1815) vormt een zaalkerk van de toren tot de wand die de koorsluiting afscheidt. De kerk herbergt twee 16de-eeuwse grafzerken.

De eikenhouten preekstoel is achtkantig, met toogpanelen en Ionische hoekpilasters, naar de stijl te oordelen tweede helft van de 17de eeuw. Het orgel, gebouwd door 'Matijs van Deventer Orgelmaeker tot Nimegen', is een geschenk uit 1740 van Baron van Pallandt van Keppel.

In de periode 2004-2012 is restauratief onderhoud gepleegd en in 2011 is de kerk geheel gerestaureerd. De houten gebinten van de kap zijn deels vernieuwd, het stucwerk van de kerkzaal is gerestaureerd, de consistorie (het vroegere koor) is in de oude staat teruggebracht, het hele interieur is geverfd en gesausd, het metselwerk buitenom is waar nodig aangepakt en opnieuw gevoegd en er zijn nieuwe afdekplaten op de steunberen aangebracht.

Kerk geopend
Tijdens de Open Monunumentendagen van dit jaar is de kerk op beide dagen geopend. Op zaterdag van 11.00 tot 17.00 uur is er een Open Dag met 8 kistorgels en 6 clavecimbels, met om 15.00 uur een bijzonder concert door het zeer gerenommeerde Antwerps Barokensemble.
Dit concert is gratis toegankelijk. Voor koffie, thee e.d. wordt een kleine vergoeding gevraagd.
Op zondag is de kerk geopend van 11.30 tot 17.00 uur. Er zijn dan nog vier kistorgels aanwezig waarop wordt gedemonstreerd en waarop 'kundige' bezoekers ook mogen spelen.

Het Antwerps Barokensemble:
viool: Jeong Sun Goo - traverso: Jef Van Boven - barokcello: Hilde van Hoijweghen - klavecimbel en orgel: Marie-Ange Boost.

Hummelo, N.H. Begraafplaats, Zelhemseweg naast nr. 4:
Bij Koninklijk Besluit van 22 augustus 1827 werd het begraven binnen de bebouwde kom nader geregeld in Nederland. Vanaf 1 januari 1829 was het in dorpen en steden met meer dan 1.000 zielen niet langer toegestaan te begraven binnen de bebouwde kom. Een begraafplaats diende buiten een straal van 30 à 40 meter van de bebouwde kom te liggen. Hummelo viel in die tijd boven de grens van 1.000 inwoners.
Dit Koninklijk Besluit zadelde de kerkvoogdij en notabelen met een probleem op. Het was toen niet anders dan nu, de kerk had geen financiële ruimte om een nieuwe begraafplaats aan te kopen en in te richten.

Dat het landgoed Enghuizen veel voor Hummelo betekent mag als bekend worden verondersteld. Toen de kerk met bovengenoemd probleem werd geconfronteerd was de heer van Enghuizen bereid de helpende hand toe te steken. Hij heeft toen kosteloos afgestaan ‘een plaats op Hofstee Loonkamp gelegen aan de zuidzijde van het dorp’.
Op 6 september 1828 heeft de gemeenteraad van Hummelo en Keppel, H.J.C.J. van Heeckeren van Enghuizen, D.W. Nijenhuis en H. Alderkamp, leden van de gemeenteraad, benoemd om met de ingezetenen van Hummelo over te gaan tot het aanleggen van een nieuwe begraafplaats en het ontwerpen van een reglement.

Per 1 januari 1829 konden begravingen plaatsvinden. ‘Groeven’ werden bij loting toebedeeld, in totaal 115 stuks. Per groeve moest een bedrag van fl. 7,-- betaald worden. Baron van Heeckeren kocht 40 groeven waarop hij op 22 februari 1840 het eigendom verkrijgt. De verworven groeven werden in de loop der jaren door Van Heeckeren successievelijk uitgegeven. Het tekort werd aardig teruggebracht, echter nog niet voldoende waardoor werd besloten dat per groeve een belasting betaald moest worden van fl. 1,--. Omdat hier verder niets meer over wordt vermeld, mag worden aangenomen dat men kennelijk uit de zorgen was.

Het oppertoezicht van de administratie van de begraafplaats werden toevertrouwd aan een speciale commissie waarin te allen tijde zitting heeft de heer van Enghuizen als president en acht notabelen van de kerkelijke gemeente.
Weer later, op 28 september 1896, schenkt Hendrik Jacob Karel Jan Walraven baron van Heeckeren van Enghuizen een stuk grond ter uitbreiding van de begraafplaats ter grootte van 6 are 15 centiare.
Nog later, weer om niet, schenkt Adolph Sweder Hubertus graaf van Rechteren Limpurg een stuk bos en moeras ter grootte van 86 are en 20 centiare. Deze akte passeerde bij de notaris op 17 januari 1947. Het opgaande hout blijft eigendom van de schenker en het struikgewas aan de begiftigde. Dit plantrecht is omstreeks 2000 overgedragen aan de Protestantse Gemeente te Hummelo.

Dit moeras en lager gelegen bosperceel is later opgehoogd met zand afkomstig van een stuifduin tegenover boerderij ‘de Pas’ aan de Hessenweg.

Achter op de begraafplaats, aan het einde van het centrale pad, ziet u een grafkelder. Dit is een familiegrafkelder, welke staat op een 585 m^2 groot perceel. Het perceel is destijds buiten de schenking gebleven en is dus, inclusief de familiegrafkelder, eigendom van de familie Van Rechteren Limpurg. De grafkelder is omstreeks 1830 gebouwd en het monument hierop is in 1851 geplaatst. Dankzij de familie Van Rechteren Limpurg en hun voorgeslacht beschikt de Protestantse gemeente over een eigen begraafplaats.
Naast uiteraard vele inwoners van Hummelo zijn hier ook graven van vijf vliegeniers uit het Gemenebest. Ze zijn allen gesneuveld op 1 oktober 1940.

STEENDEREN - info pag. 23-36:

Baak, R.K. begraafplaats, Zutphen-Emmerikseweg:
In juni 1847 ontving pastoor Verweij van de Aartspriester een brief, waarin de pastoor en het kerkbestuur werden aangespoord om te gaan zorgen voor een eigen kerkhof. Tot dan was het gebruikelijk de Baakse doden in Steenderen te begraven. Op 13 februari 1850 kreeg het kerkbestuur bij Koninklijk Besluit verlof om voor 180 gulden een stuk grond van 20 roeden aan te kopen van Jan Everard Holtslag om daarop een kerkhof aan te leggen. Het stuk grond werd in orde gebracht om te gaan dienen als kerkhof.
Op 28 maart 1850, Witte Donderdag, ging Johannes Biezeman, een knecht van IJsseldijk, na afloop van de kerkdienst naar het kerkhof om daar nog wat werk te verrichten. Hij werd door een beroerte getroffen en stierf ter plaatse. Hij was de eerste die op het kerkhof begraven werd.
Kort daarop werd het grote kruis opgericht. Deken Willemsen van Zutphen heeft het kerkhof ingezegend. Men wilde een stenen muur om het kerkhof bouwen, maar men kon pas in januari 1852 beginnen, omdat enige belanghebbenden hierop tegen waren.
In 1857 werd de kerkhofkapel gebouwd, het geld hiervoor werd door de parochianen bijeengebracht. De kapel, ondertussen een gemeentelijk monument, staat er nog steeds. Na circa 150 jaar was de kapel toe aan grootschalig onderhoud. In de periode 2003-2005 is dit onderhoud uitgevoerd.
In 2012 zijn het kerkhof en de kapel opgeknapt. Vrijwilligers hebben tegelpaden en stroken gras op het kerkhof aangelegd. De kapel is jarenlang gebruikt voor de opslag van begrafenismateriaal, maar na het onderhoud in 2012 is hij weer als kapel in gebruik genomen. In de kapel zijn de beelden van de kerkvaders Nicolaas en Ambrosius geplaatst. Deze beelden zijn afkomstig uit het voormalige Concordia-gebouw. Verder bevinden zich in de kapel twee gedenkplaten: één voor het ongedoopte kind en de ander voor de slachtoffers van granaatontploffingen op de dag na de bevrijding in 1945. Daarbij kwamen drie kinderen uit één gezin om het leven. De kapel is dagelijks geopend.

Baak, Ruïne Sint Nicolaaskapel, bij Hofstraat 4:
Het oudste gebouw van Baak is de ruïne van de Sint Nicolaaskapel. Deze kapel, die in 1362 werd gewijd, is gesitueerd in een hoger gelegen gebied in een omgeving die tot 1955 bij hoog water functioneerde als tweede IJsselarm, de zogenaamde Baakse Overlaat. Door deze hogere, en dus droge ligging, konden de inwoners van Baak toch aan hun godsdienstverplichtingen voldoen als de kerk van Steenderen tijdens overstromingen onbereikbaar was.
Zoals bekend werd er vroeger in en rond kerken begraven. Dit lijkt ook bij de Baakse kapel het geval te zijn geweest, waarschijnlijk alleen als het kerkhof van Steenderen bij hoog water onbereikbaar was.
De dikte van de muren en de bouw van de toren wijzen er bovendien op dat deze diende als toevluchtsoord in tijden van gevaar. Na de reformatie raakte de kapel in verval en had in 1670 al geen kap meer. De rest van de kapel werd rond 1776 afgebroken door de heer van Baak en sindsdien rest alleen de huidige ruïne van de toren.
De ruïne bestaat nog uit twee geledingen en een deel van de klokkenverdieping van de gotische toren, met twee nissen in ieder gevelvlak.

De restanten staan op het terrein van de familie Van der Mije. Als het hek open staat, zijn er belangstellenden die er rechtstreeks naar toe lopen. De ruïne is bovendien erg in trek bij kunstschilders. De grootste wens is dan ook dat het bouwwerk zo hersteld zou kunnen worden dat de toren weer te betreden is. Hiervoor moeten voldoende subsidies worden gevonden. Een beginsubsidie van het Baron en Baronesse van Hemert tot Dingshof-Coldeweij Fonds is al binnen. Het zou bijzonder jammer zijn als de ruïne niet geconserveerd zou kunnen worden zodat verder verval tegen gegaan kan worden.

Extra activiteiten
Ter gelegenheid van de Open Monumentendagen Bronckhorst 2016 zal er bij de ruïne een kleine expositie worden ingericht. Hier zal aandacht besteed worden aan de geschiedenis van de kapel en de plannen om deze plek meer bekendheid te geven en de torenruïne voor de toekomst te behouden.

Bij de ruïne bevindt zich ook de verenigingsruimte van de Historische Vereniging Steenderen. Vrijwilligers van de vereniging zijn beide dagen aanwezig om belangstellenden te informeren en inzage te geven in het archief en de bibliotheek van de vereniging.

Bronkhorst, Joodse begraafplaats aan het Manenveld:
De Joodse begraafplaats van Bronkhorst, ook wel 'Straalmanshof aan de Bargstraat' geheten, is gelegen aan het Maneveld, het verlengde van 't Hof in Bronkhorst.

In het stadje Bronkhorst was al in de achttiende eeuw een joodse begraafplaats en een kleine synagoge gevestigd. De synagoge werd in de negentiende eeuw verplaatst naar Brummen, aan de overkant van de IJssel. De begraafplaats bleef dienst doen voor de joden van de plaatsen Bronkhorst, Steenderen en Brummen.
Waarschijnlijk is de oudst bekende Bronkhorster jood Benjamin Salomons. Op 1 april 1717 kreeg hij, tegen betaling van 10 gulden per jaar, vergunning om in de stad Bronkhorst te mogen wonen. Hij kreeg die toestemming van Johan Peter van Raesfelt, de kanselier van het Hertogdom Kleef en van het Graafschap Marck en Heer van Bronkhorst. Dit bedrag mocht in vier delen van twee gulden en 10 stuivers betaald worden.

Van de begraafplaats is duidelijk dat deze in ieder geval in 1811 op het perceel Straalmanshof gevestigd was en in 1861 werd vastgelegd dat ze 195 m^2 besloeg. Ook kregen de joodse ingezetenen 'eene joodse kerk staande te Bronkhorst'. Al in 1818 werden er godsdienstoefeningen in een huissynagoge gehouden. In 1859 werd de plaats officieel als bijkerk erkend. In 1889 is de synagoge in Brummen ingewijd waar de joodse gemeenschap vanaf die tijd samen kwam.

De oudste grafsteen op de joodse begraafplaats in Bronkhorst dateert van1859. Het is de zerk van Nathan Haim Mansfeld, geboren te Warschau op 28 december 1814 en overleden te Brummen op 24 april 1854. De laatste letters op zijn zerk zijn de afkorting voor: 'Tehie Nisjmatï Tseroera Bitsror Hachajiem', dat betekent: 'Moge zijn ziel gebundeld worden in de bundel des levens'.
Van de minstens tien grafleggingen die van voor dat jaar bekend zijn ontbreken de graftekens. De aanwezige grafstenen verschillen sterk in uitvoering en grootte. Er staan zeventien stenen en één steenfragment. Verder zijn er drie stenen grafpaaltjes zonder naamaanduiding of inscriptie.
Op het oudste deel van de begraafplaats moet nog een dozijn graven liggen. Daarvan zijn echter geen markeringen meer aanwezig. Twee graven zijn voorzien van een ijzeren hekwerk.

Het fraaie metaheirhuisje (huis ter reiniging) is volgens oude akten omstreeks 1859 gebouwd, in 1932 opgeknapt en in 1949 na oorlogsschade gerepareerd.
De laatste graflegging van Eva Aussen-Zeligman vond plaats in 1963.
Een fraai vormgegeven smeedijzeren hek geeft toegang tot de begraafplaats.

In 1963 werd de joodse begraafplaats in Bronkhorst op de lijst van beschermde monumenten geplaatst. De begraafplaats werd sinds 1968 onderhouden door de gemeente Steenderen, waaronder Bronkhorst viel. Deze kocht in 1980 het reinigingshuisje op het kerkhof en zorgde later voor de restauratie van het markante gebouwtje. Na de herindeling van gemeenten in 2005 valt Bronkhorst onder de gemeente Bronckhorst die het onderhoud op zich heeft genomen.

Bezoek van de begraafplaats
De begraafplaats is voor de joden een heilige plaats. Het is de plaats waar de doden weer op zullen staan uit het graf als de Messias komt. Daarom dragen de mannen een keppel als ze naar de begraafplaats gaan. Ze lopen niet over graven en ze gaan aan de zijkant van de steen staan als ze daar iets aan moeten doen.
Bij het toegangshek vindt u een box met daarin een aantal keppeltjes. Mannen wordt verzocht deze te gebruiken en bij vertrek weer terug te leggen.

Bronkhorst, Bronkhorster kapel, Gijsbertplein 1344:
De kapel ligt aan de Kapelstraat en het Gijsbertplein 1344 in Bronkhorst, dat sinds 1482 stadsrechten bezit. In de kapel vinden thans regelmatig culturele activiteiten plaats. Ook is de kapel een gewilde trouwlocatie. Van april tot en met oktober is er wekelijks een expositie.

De kapel wordt voor het eerst genoemd in een akte van 24 april 1344. Gijsbrecht van Bronckhorst, de vijfde Heer van die naam, en zijn echtgenote Catharina van Leefdeal, wijdden de kapel aan de Heilige Maagd Maria en Sint Maarten. In de akte is sprake van een 'opnieuw gestichte kapel', waaruit blijkt dat het kapelletje al een voorganger moet hebben gehad op of nabij het kasteel Bronckhorst.
De pastoor van de parochie Steenderen gaf in 1360 toestemming tot de bouw van een grotere kapel onder voorwaarde dat de rechten van de parochiekerk zouden worden gehandhaafd. In 1633 woedde een stadsbrand in Bronkhorst. De kapel werd beschadigd en in 1636 hersteld.
In de 18de eeuw raakte het kapelletje in verval. Er werd niet meer 'gekerkt' en het is zelfs even gebruikt als pakhuis. In 1834 verbouwde men het gebouwtje tot school, met het plein met de drie lindebomen als schoolplein, omdat het schooltje van Derk Hendrik Seesink aan zijn woonhuis (Uilenhoek 1) te klein was geworden voor zijn vijftig leerlingen. Dominee A.M. Nortier pleitte in 1954 de school weer opnieuw te gebruiken voor godsdienstoefeningen en tevens te gebruiken als een soort dorpshuis. De restauratie begon in 1960 en op 2 maart 1962 wordt de gerestaureerde kapel door het gemeentebestuur in gebruik overgedragen aan de Hervormde Gemeente Steenderen. Vanaf dat moment is het gebouw in gebruik voor diensten en exposities.

Het is een eenbeukig bakstenen kerkje van oorsprong uit 1344, met een driezijdige sluiting, steunberen en een gedrukt spitsboogvenster. Aan de westzijde bevindt zich een uitbouw die als toegangsportaal dienst doet. Waarschijnlijk is het schip in steen overwelfd geweest en was aan de noordzijde een zijbeuk aanwezig.
De kap en het klokkentorentje zijn gebouwd na de stadsbrand van 1633. In de dakruiter bevindt zich een klok (1658) van een anonieme gieter met een diameter van 45 centimeter.
In de kapel staat een 18e eeuws kabinetorgel, afkomstig uit de nalatenschap van de Zelhemse familie Ermeling.
Er zijn drie bijzondere wapenborden in de kapel. Een memoriebord boven de toegangsdeur, die geschonken werd door ir. W.J.H. graaf van Limburg Stirum om de stichting van de kapel in 1344 door Gijsbert V van Bronckhorst te herdenken. Dit memoriebord, waarop in rood veld een zilveren leeuw staat afgebeeld, gewapend en gekroond van goud, ter ere van Joost de laatste heer van Bronkhorst die in 1533 de graventitel ontving. De wapenborden links en rechts naast de deur

stellen resp. de wapens voor van Joost, graaf van Limburg Stirum, heer van Bronkhorst, Wisch en Borculo (1583-1621) en zijn echtgenote Maria, gravin van Holstein- Schauenburg-Sternenberg, vrouwe van Gemen. In zijn gevierdeelde wapen staat in het eerste en derde kwartier de leeuw van Limburg, in het tweede en vierde kwartier de leeuw van Bronkhorst. In het hartschild, het wapen van Wisch, twee boven elkaar gaande leeuwen. De helmtekens hebben betrekking op Limburg (een leeuw in een pauwenspiegel), Wisch (twee paardenbenen) en Bronkhorst (twee leeuwenklauwen die ieder een bol omklemmen). Beide schilden zijn in 1963 in bruikleen afgestaan door Mej. C.A. Metelerkamp uit Brummen.

Het oude vaandel van de Schutterij Eendracht van Bronkhorst vond hier ook een plaats, net als het schild dat herinnert aan het feit dat in 1982 het 500 jaar geleden was dat Bronkhorst in 1482 stadsrechten kreeg uit handen van Gijsbert V van Bronckhorst.
Via de mooie houten spiltrap links in de hoek kon de koster op de kapelzolder komen om twee maal per dag de klokken te luiden. Op de ankerbalken van het plafond zijn allemaal verschillende motieven aangebracht.
Lange tijd werden de belangrijke inwoners van Bronkhorst in de kapel begraven. Van enkele personen zijn de namen bekend, o.a. Gerhard Sanderus, richter te Bronkhorst, begraven 6 december 1784 tot en met Willem van Londen, overleden 10 juli 1818. Voor de andere inwoners werd een plaatsje op het omringende kerkhof gevonden. Het begraven in kerken werd m.i.v. 1 januari 1829 verboden.

De kapel, die tot 1960 zeer verwaarloosd was, behoefde hoognodig een grondige restauratie. Dankzij dr. J.H. van Heek van Huis Bergh en mr. A. Staring van de Wildenborch in Vorden en de toenmalige burgemeester en wethouder, kwamen fondsen vrij voor de restauratie. Architect Heineman te Velp en aannemer Hulshof te Steenderen voerden deze restauratie in 1962 en volgende jaren uit op basis van een oude tekening van Jan de Beyer uit 1742. De kapel is in 2011 overgedragen aan de SOGK.

Openstelling
De kapel is tijdens beide Open Monumentendagen geopend van 11.00-17.00 uur. Tijdens dit weekend exposeert het Beeldhouwerscollectief van de Gruitpoort met sculpturen en Hermien Verholen met schilderijen.

Informatiekraam
Bij de Bronkhorster Kapel is ook de informatiekraam van de Stichting Open Monumentendag Bronckhorst te vinden. Hier zijn alle inlichtingen te verkrijgen en is ook de uitgebreide full-colour brochure 2016 over dit weekend gratis verkrijgbaar.

Wandeling door Bronkhorst met Joodse begraafplaats, kapel en kasteelheuvel. Vertrek vanaf de Bronkhorster kapel:

De start van de korte wandeling in Bronkhorst is op het Gijsbertplein 1344. Hier vinden we de Bronkhorster kapel. De monumentale stadspomp op dit plein werd op 2 mei 1964 door de ANWB geschonken ter gelegenheid van de restauratie van het stadje Bronkhorst. De pomp kwam op de plek waar voordien ook een eeuwenoude pomp heeft gestaan, deze was in zeer slechte staat en is destijds afgebroken.
Links in het straatwerk verwijst een ronde gietijzeren plaquette naar het voormalig kasteel. Het straatwerk hier naar toe bestaat nog uit veldkeien.
We blijven nog even op het Gijsbertplein 1344, boven de ingangsdeur van café-restaurant 'Het Wapen van Bronckhorst', midden 19de eeuw, hangt een schild met het wapen van de Heren van Bronckhorst. Richting Onderstraat bij het kruispunt, met aan de linkerkant restaurant 'De Gouden Leeuw', staat rechts een handwijzer die de afstand weergeeft in loopuren i.p.v. kilometers.
Op het terras bij restaurant 'Het Wapen van Bronckhorst', staat een lindeboom die in 1898 geplant is, ter gelegenheid van de kroning van voormalig koningin Wilhelmina. Rechts staat de Beatrixboom, geplant op 31 januari 1988, ter ere van de 50e verjaardag van onze voormalige koningin, een bronzen plaquette herinnert aan dit feit.

We lopen naar de toegangsdeur van de kapel. Rechts naast de toegangsdeur hangt een bordje waar op staat dat deze kapel tegenwoordig eigendom is van de Stichting Oude Gelderse Kerken en een blauwwit schildje geeft aan dat de kapel een rijksmonument is. De kapel wordt voor het eerste genoemd in 1344, bij een akte van 23 april 1344 van Gijsbert V. De kapel heeft vanaf 1834 dienst gedaan als lagere school, met het plein met de drie lindebomen als schoolplein. Tot 1932 en in 1954 werd besloten om er een maal per maand weer een kerkdienst te houden en tevens te gebruiken als een soort dorpshuis. De restauratie begon in 1960 en op 2 maart 1962 wordt de gerestaureerde kapel door het gemeentebestuur in

't Slot Bronkhorst omstreeks 1730, door Cornelis Pronk

gebruik overgedragen aan de Hervormde Gemeente Steenderen. Vanaf dat moment is het gebouw in gebruik voor diensten en exposities en voor bezichtiging geopend. Voor de restauratie van deze middeleeuwse kapel werd teruggegrepen op een tekening uit 1743 van Jan de Beyer.
We gaan rechtsaf de Kasteelweg op en lopen door het hek van het voormalige kasteel en vervolgens onze weg links van het pand op nummer 5. Hier waren destijds de paardenstallen en het koetshuis gevestigd van het kasteel Bronkhorst. Het was tevens de woning van de jachtopziener. Het gebouw is na afbraak van het kasteel en buitenhuis thans in gebruik bij Staatsbosbeheer.
Voorbij het koetshuis is aan de rechterkant de opgang naar de kasteelheuvel. Gemarkeerd door twee zware ijzeren ballen met ijzeren ketting, gaat een pad omhoog naar de kasteelheuvel. Onderweg naar de heuvel zijn op afgeschuinde palen pla-

Het in 1904 afgebroken buitenhuis op de kasteelheuvel.

quettes aangebracht met de geschiedenis van het kasteel. Boven op de kasteelheuvel staat een ijzeren maquette van het voormalig kasteel. Van hieruit zijn opnieuw zichtlijnen gemaakt naar de omgeving zoals die vroeger ook aanwezig waren.
De naam Bronkhorst werd al omstreeks het jaar 1000 voor het eerst vermeld toen een nazaat van Bruncharus, de eerste graaf van Hameland, een nederzetting zou hebben gesticht. Het kasteel werd omstreeks de 14e eeuw gebouwd en was ooit een van de belangrijkste kastelen in de Achterhoek. Het hoog gelegen kasteel, omringd door een gracht, bood uitzicht over de gehele omgeving met zicht op de toren van Brummen, de IJssel en uiterwaarden tot de Walburgtoren van Zutphen. Deze mooie zichtlijnen zijn nu weer in ere hersteld, met de renovatie van de kasteelheuvel.
Bij het kasteel hoorden naast vele landerijen en boerderijen o.a. een koetshuis met stalling, een voorpoort waardoor men via een houten brug het kasteel kon binnen komen, een tuinmanshuis en een boomgaard. Een en ander volgens een taxatierapport van landmeter W. van Ommeren van 19 maart 1792, in opdracht van de Rekenkamer van Gelderland gemaakt. Het rapport vermelde destijds al dat het kasteel in zeer vervallen staat verkeerde.
Op een publieke veiling die hierop volgde bracht het kasteel fl. 95.000,00 op. Koper was Frederik Albert graaf van Limburg Stirum. In 1803 werd het geheel weer opnieuw verkocht. De opeenvolgende eigenaren waren C.J. Wolterbeek tot 1824 en H.J. Ketjen, koopman uit Doetinchem. Ketjen liet het kasteel in 1828 afbreken en van de middeleeuwse bouwmaterialen op deze plek een buitenhuis bouwen. Op 19 maart 1830 werd het buitenhuis verkocht aan D. de Haas. Op 8 augustus gaat het huis over aan de familie Metelerkamp, waarvan mw. A.M. Metelerkamp-jonkvrouwe Den Tex in 1944 overleed. Het huis was inmiddels in 1904 afgebroken.

Sinds 1962 is de Staat der Nederlanden eigenaar van boerderij Kasteelweg 2 en is de kasteelheuvel van Staatsbosbeheer. Doorlopend en de heuvel afdalend, gaan we onder aan linksaf. We lopen via een gedeelte van de voormalige kasteelgracht weer terug naar ons startpunt op het Gijsbertplein 1344 en via de Onderstraat, langs ’De Gouden Leeuw’ naar de Joodse begraafplaats.
Bij de Gouden Leeuw in de Onderstraat stond vroeger de Steenpoort bij de stadsgracht, die onder het huidige pand van het restaurant ’De Gouden Leeuw’ heeft gelopen. Een gietijzeren plaquette in de bestrating geeft dit aan.
Op de kruising aangekomen van de Molenstraat, Onderstraat en ’t Hof zien we een ANWB-handwijzer. Hier gaan we linksaf ’t Hof op. Rechts een houten handwijzer met de tekst, Joodse begraafplaats. Na enkele nieuwbouw huizen uit de jaren 1940 en 1950 gaat de weg links over in een zandweg, Maneveld, links aanhouden. Na ongeveer 75 meter staat hier het bordje Joodse begraafplaats. De heren worden verzocht op de begraafplaats een hoofddeksel te dragen. Door de smeedijzeren toegangspoort, komen we op de begraafplaats met in de rechter hoek het baarhuisje, in het joods het metaheirhuisje (huis ter reiniging). Hier is ook nu nog de baar opgeslagen, de deuren zijn voorzien van gesmede roosters. De laatste begrafenis vond hier in 1963 plaats, volgens de Joodse jaartelling het jaar 5723, dit was de begrafenis van mevrouw Eva Zeligman, weduwe van Bernhard Izaak Aussen. Zij werd geboren op 2 januari 1894 in Meersen Dld. Alle grafzerken hebben aan de bovenkant verschillende geprofileerde afwerkingen. De smeedijzeren hekwerken rondom twee graven zijn gerestaureerd. Elke Joodse bezoeker die het graf van overledenen bezoekt legt een steentje boven op de grafsteen. Bij het verlaten van de begraafplaats wordt u verzocht de poort weer te sluiten. We gaan nu rechtsaf tot de Onderstraat en kunt u weer naar uw vertrekpunt.

Olburgen, R.K. kerkhof, Olburgseweg 2:
Na de bouw van de huidige kerk in 1869 kon de daarvoor gebruikte schuurkerk worden afgebroken. Op die plek bevindt zich het huidige kerkhof.
Het is geen groot kerkhof, maar om meer dan één reden is er sprake van een bijzondere plaats. Het is aan één kant afgeschermd door een monumentale stenen muur en aan de voorzijde door een niet minder monumentaal gietijzeren hekwerk. Beide zijn enige jaren gelden met behulp van de monumentenwacht gerestaureerd.

Centraal op het kerkhof staat een kapel, die enkele jaren geleden door kardinaal Eijk is gewijd ter ere van Dora Visser, Dienaresse Gods.
Met het noemen van Dora Visser is tevens de naam gevallen van de bekendste 'bewoonster' van het kerkhof. Het graf van deze in 1876 overleden vrouw, die toen in de pastorie woonde, wordt dagelijks bezocht door mensen die komen bidden om vertroosting en genezing. Zo is een bescheiden bedevaartsoord ontstaan. Een verzoek om haar zaligverklaring is twee jaar geleden door het bisdom naar Rome gezonden, waar dit inmiddels in behandeling is genomen.
Een ander opvallend graf is dat van pastoor A. Kerkhoff, de biechtvader van Dora Visser en oud-pastoor van Olburgen. Hij heeft haar levens- en lijdensgeschiedenis aan het papier toevertrouwd.

Er is een graf aanwezig van een in de oorlog omgekomen geallieerde militair.
Ook is er een monumentje opgericht voor de doodgeboren of zeer vroeg overleden kinderen, die niet waren gedoopt en vroeger werden weggemoffeld in een hoek van het kerkhof.
Twee gedenkstenen herinneren aan de overledenen, waarvan de graven in 2007 zijn geruimd. Deze stenen, waarin de namen zijn gegraveerd van deze overledenen, zijn opgericht, omdat men het jammer vond als de herinnering aan die overledenen volledig zou verdwijnen bij het verdwijnen van de graven.
Een klein gedeelte van het kerkhof is ingericht voor het bijzetten van urnen en er is een grasveld ingericht voor het verstrooien van de as.

Steenderen, R.K. begraafplaats, Bronkhorsterweg:
Het kerkgebouw werd op 16 augustus 1864 in gebruik genomen, als bijkerk van de parochie Baak, maar voor alle begrafenissen moest men in die tijd naar Baak. Ook in de begintijd als zelfstandige parochie.
Op 23 mei 1867 werd van de aartsbisschop een machtiging ontvangen om een kerkhof te mogen aanleggen op het stuk land gelegen achter de kerk.
In de loop van 1867 startten de werkzaamheden. Het egaliseren en het geschikt maken van de grond werd gedaan door vrijwilligers, die met paard en wagen de benodigde grond aanvulden.
Op 3 september 1868 werd het kerkhof door de pastoor ingewijd. En er werd een 'baar of lijkenhuisje' gebouwd. Hier werden de overledenen opgebaard omdat men toen met zekerheid pas na 36 uur kon zeggen of de dood was ingetreden. Ook werden hier personen, die getroffen waren door een besmettelijke ziekte, opgebaard. Meestal werd de ruimte gebruikt voor opslag van materieel.
De eerste begrafenis vond, volgens de gemeentelijst, plaats op 19 januari in 1868. De overledene was Aleida Johanna Steintjes, oud 10 maanden, aldus dit register.
Volgens het 'Liber Defunctorum' of 'Dodenboek', het register van de parochie, werd als eerste op 17 december 1867 Wilhelmina Klemans, oud 60 jaar, begraven al vóór de inzegening.

In 1891 stelde het kerkbestuur een reglement op voor het kerkhof. Dit was het gevolg van het kopen van enkele graven door de fam. Wessels uit Bronkhorst.
Deken J.M. van Oppenraaij gaf te kennen, dat het kerkhof niet aan de kerkelijke regels voldeed en daarom stelde het bestuur voor om het kerkhof bij deze gelegenheid aan te passen. Een plaats voor de priestergraven was er niet. Ook was er geen plaats voor de ongedoopte kinderen en voor hen die een kerkelijke begrafenis onwaardig waren. Daarnaast was,

volgens de voorschriften van de kerk, dit gedeelte van de begraafplaats niet door een sloot, muur of heg van het gewijde terrein afgescheiden.

In de winter van 1891 is met het werk begonnen. De heg tussen de kerk en het kerkhof werd verplaatst, naar achteren op het kerkhof naast het lijkenhuisje, om een ongewijde plaats te verkrijgen. Het hekwerk, dat in het middenpad stond, werd geplaatst naast de kerk om het kerkhof te kunnen afsluiten.
Langs de heg, rond het hele kerkhof, werd een smal pad gemaakt. En de verschillende klassen werden met bredere paden afgetekend. Bij de ingang kwamen de graven voor 'onvermogenden' en een stukje voor de kindergraven.
Dit werd gedaan volgens een notitie van de pastoor: 'Dat armen en kinderen de uitverkorene vrienden van Jezus, hunne rustplaats kregen, het dichts bij de kerk, de woonplaats van hunner Goddelijke Vriend'.

In 1976 en 1995 is het kerkhof vergroot door vele vrijwilligers. Om subsidie te verkrijgen werd de Stichting Begraafplaats Steenderen opgericht. Deze stichting exploiteert en onderhoudt de begraafplaats sinds die tijd met vele vrijwilligers. Op zaterdag 20 mei 1995 werd na de kerkdienst het urnenveld ingezegend.

Een van de regels bij RK begraafplaatsen, tot het einde van de jaren zestig van de vorige eeuw, was dat doodgeboren kinderen of kinderen die na de geboorte, zonder gedoopt te zijn, overleden en personen die zelfdoding gepleegd hadden, niet in gewijde grond begraven mochten worden, zo ook hier. Deze kinderen en volwassenen werden op het gedeelte begraven achter de heg op de kop van de begraafplaats, die diende als scheiding tussen het gewijde en het ongewijde gedeelte. Deze graven waren gelijk met het maaiveld en er mochten ook geen gedenktekens of een naam op geplaatst worden. Mede daardoor was bijna niet zichtbaar dat hier kinderen of volwassenen begraven waren.
Het toegangspad naar de begraafplaats was aan de linkerzijde naast de kerk. Deze overledenen mochten niet over de begraafplaats en daarom werd de overledene via de rechterzijde langs het kerkhof naar dat gedeelte gebracht.

Na het aanhoren van Diny Wolbrink, die van haar moeder had gehoord dat een zusje van haar achter de 'heg' begraven was, heeft Maria Schotman in 1997 het initiatief genomen om een monument op te richten ter gedachtenis aan al die overledenen die daar begraven zijn.
Het monument staat op de grens van het oude en het uitgebreide gedeelte. Het stille verdriet over de onvindbaren en een pijnlijke kerkelijke ziens- en handelswijze van toen, kreeg zo een plaats.
Dit initiatief in Steenderen is op tal van RK begraafplaatsen in heel Nederland nagevolgd.

Steenderen, Algemene begraafplaats, Kerkhofweg:
In de 17e en 18e eeuw was het vrij gewoon dat er in kerken werd begraven. Uiteraard leidde dit tot veel overlast. Door het grote financiële belang dat de kerken hierbij hadden, duurde toch nog tot in het begin van de 19e eeuw, voordat hier verandering in kwam. Opvallend is dat Karel de Grote al in 809 verbood dat er in kerken werd begraven. Zijn verbod werd echter door de kerkvergadering verzacht en in 814 werd de keizer zelf bijgezet in een sarcofaag in de kerk te Aken. Pas in 1827 komt er een definitief verbod op het begraven in kerken. Koning Willem I vaardigt een voorlopig Koninklijk Besluit uit dat het begraven in kerken per 1 januari 1829 verbied. Iedere gemeente van meer dan duizend inwoners wordt verplicht een begraafplaats buiten de bebouwde kom aan te gaan leggen. Verschillende gemeenten namen dit verbod niet serieus en legden vaak te kleine en op te korte afstand van de bebouwde kom een begraafplaats aan. Het Koninklijk Besluit uit 1827 had min of meer een voorlopig karakter, waardoor uitzonderingen mogelijk waren. Op 9 mei 1869 treedt de 'Begraafwet' in werking, waarmee het besluit uit 1827 definitief wordt. In deze wet wordt onder andere de wijze en plaats nauwkeurig bepaald. Aan vrijwel alle uitzonderingen komt nu een einde.

In Steenderen werd een stuk terrein aangekocht van landbouwer Jan Breukink en zijn vrouw Geertruida Hesslink. Het terrein werd aangeduid als 'gelegen onder het Meilink (of Mielink), genaamd de Veldkamp in het Steenderveld'. Aan de zuidzijde grensde het terrein aan het zogenaamde Kerkstraatje. Bij de aanleg is een soort bestek opgenomen, waarin staat dat bij de aanleg de aannemer de begraafplaats moest verdelen in vier gedeelten voorzien van paden. Vervolgens moest de hele begraafplaats worden omgeven door een beukenhaag. Het in 1829 in gebruik genomen terrein heeft van het begin af aan de langgerekte plattegrond, die nog steeds herkenbaar is.

Aanvankelijk was alleen het zuidelijke gedeelte in gebruik. Het noordelijk deel is waarschijnlijk in gebruik genomen met de bouw van het lijkenhuis in 1866 (dienstig tot verpleging van lijders van besmettelijke ziekten en tot het nederzetten van lijken). Het huisje wat opvalt door een enkelruits bovenlicht voorzien van een gietijzeren levensboom, is gerealiseerd door timmerman H. Manten. De kerkhofweg is waarschijnlijk ook in die periode aangelegd. Voordien was de begraafplaats (in de volksmond Kerkhof) bereikbaar via een

smal pad ook wel het kerkpaadje genoemd. Na de Tweede Wereldoorlog werd het zuid-westelijk deel van de begraafplaats opnieuw ingericht mede i.v.m. de inrichting van een aantal oorlogsgraven. In 1946 werd een nieuw beplantingsplan gemaakt, wat zich richtte de aanplant van bomen langs de kruisende paden, bestaand uit hoogstam prunussen. In de jaren negentig van de vorige eeuw is aan de westzijde over vrijwel de gehele lengte de begraafplaats uitgebreid met een relatief smalle strook, met daarin opgenomen taxus hagen die haaks staan op de hagen die in lengterichting van de oude begraafplaats staan. In dezelfde periode wordt het gedeelte waarin de oorlogsgraven liggen opnieuw ingericht, opgezet met enkele thuja hagen. En niet onbelangrijk dat direct bij de ingang links de grafkelder van de familie J.H.A. Baron van der Heijden tot Baak geruimd is.

De begraafplaats in Steenderen is in 1988 aangewezen als gemeentelijk monument. Beschermd zijn: de begraafplaats, omzoomd door een oude beukenhaag; het lijkenhuisje; de treurbeuk; gedenkteken schrijver J.F. Oltmans; twee beuken en linde bij de entree aan de zuidzijde.

De ornamentiek is veelal sober en eenvoudig. Als er motieven voorkomen blijft dit beperkt tot eenvoudige symbolen als palmtakken (overwinning op de dood), klimop (door de groenblijvende bladeren symbool van onvergankelijkheid en eeuwig leven) of sterren (door de naar boven en beneden gerichte punten verbinding van hemel en aarde).

VORDEN - info pag. 37-49:

Vorden, Joodse begraafplaats, Reeoordweg:
De joodse gemeenschap van Vorden, die oorspronkelijk tot de joodse gemeente van Lochem behoorde, is nooit erg groot geweest (1809: 9 leden, 1840: 5 leden, 1869: 18 leden en 1899: 10 leden). Vanaf het eind van de 19e eeuw nadat het als zelfstandige gemeente was erkend, werden de godsdienstoefeningen in Vorden zelf, bij een van de leden thuis gehouden. De zelfstandige joodse gemeente Vorden was echter geen lang leven beschoren en werd al in 1933, drie jaar na het vertrek van de laatste Joodse familie, opgeheven en officieel weer bij Lochem gevoegd.
Hoewel er nog geen sprake was van een eigen gemeente werd er rond 1870 al wel een eigen begraafplaats gesticht, op een stuk bosgrond iets ten noorden van de Wildenborchseweg, nabij het huidige landhuis 'Kamphuizen'. Dit stukje grond, aangekocht van Mr. Jan Isaäc Brants van de Wildenborch, is 18x24 meter groot en was oorspronkelijk afgezet met houten palen en 5 draden prikkeldraad, met aan de zuidkant aan de Kamphuizerweg, een 6de gladde draad. Aan de oostkant van de begraafplaats bevindt zich een ijzeren hek met twee houten palen. Binnen de omheining, aan het eind van het 2 meter brede middenpad, stond aan de westkant een houten schuur (2,25x3,05 meter), afgedekt met pannen. In deze schuur bevonden zich 2 schragen, 1 plank en een draagbaar. De schuur fungeerde waarschijnlijk tevens alsmetaheirhuisje, waar de plechtigheden voorafgaand aan een uitvaart plaatsvonden. De schuur moet na 1950 afgebroken zijn.
De begraafplaats omvat een veertiental graven, waarvan er zeven voorzien zijn van een grafzerk of lettersteen. Voor zover bekend vond de eerste graflegging plaats in 1873 en de laatste in 1934. Hoewel er niet meer wordt begraven geldt hier, zoals op alle Joodse begraafplaatsen, eeuwige grafrust en een minimalistisch beheer.
In augustus 1977 werden de grafzerken van Diena Jacobs en Sander Philips door vandalen omver gehaald, waarbij de zerk van Philips in tweeën brak. De steen is weer gerepareerd.

Tot de Tweede Wereldoorlog beheerde de Nederlands Israëlitische gemeente Zutphen de begraafplaats. Omdat de Joodse gemeenschap na de Tweede Wereldoorlog niet meer in staat was het beheer te verzorgen, heeft de gemeente Vorden in 1959, en na 2005 de gemeente Bronckhorst, het onderhoud van deze Joodse begraafplaats op zich genomen.

Bezoek aan de begraafplaats
De begraafplaats is voor de joden een heilige plaats. Daarom dragen de mannen een keppel als ze naar de begraafplaats gaan. Bij het toegangshek vindt u een box met daarin een aantal keppeltjes. Mannen wordt verzocht deze te gebruiken en bij vertrek weer terug te leggen

Vorden, Algemene begraafplaats, Kerkhoflaan 4:
In de 17e en 18e eeuw was het vrij gewoon dat er in kerken werd begraven. Uiteraard leidde dit tot veel overlast. Door het grote financiële belang dat de kerken hierbij hadden, duurde het toch nog tot in het begin van de 19e eeuw voordat hier verandering in kwam. Opvallend is dat Karel de Grote al in 809 verbood dat er in kerken werd begraven. Zijn verbod werd echter door de kerkvergadering verzacht en in 814 werd de keizer zelf bijgezet in een sarcofaag in de kerk te Aken. Pas in 1827 komt er een definitief verbod op het begraven in kerken. Koning Willem I vaardigt een voorlopig Koninklijk Besluit uit dat het begraven in kerken per 1 januari 1829 verbied. Iedere gemeente van meer dan duizend inwoners wordt verplicht een begraafplaats buiten de bebouwde kom aan te leggen. Verschillende gemeenten namen dit verbod niet serieus en legden vaak te kleine en op te korte afstand van de bebouwde kom een begraafplaats aan. Het Koninklijk Besluit uit 1827 had een min of meer voorlopig karakter, waardoor uitzonderingen mogelijk waren.
Uiteindelijk treedt op 9 mei 1869 de 'Begraafwet' in werking, waarmee het besluit uit 1827 definitief wordt. In deze wet wordt onder andere de wijze en plaats van begraven nauwkeurig bepaald en komt er een einde aan vrijwel alle uitzonderingen.

Van de vijf begraafplaatsen die de gemeente Bronckhorst beheerd is die van Vorden zeker niet de minste. Deze begraafplaats is tussen 1828 en 1829 aangelegd op een stuk heidegrond dat hiertoe werd afgestaan door de Marke van Vorden. Vanaf ongeveer 1920 begon men ook in klassen te begraven (1e, 2e en 3e klas), maar vanaf ca. 1975 wordt geen klassenindeling meer toegepast omdat men dit niet meer van deze tijd achtte. Op het oudste gedeelte zijn ook de particulieren, waaronder enkele 'grote boeren', begraven die daarvoor een eigen (familie)graf bezaten op de oude begraafplaats bij de kerk. Opvallend is dat de boerderijnaam veelal op de grafsteen staat vermeld. De graven toegekend aan de pachtboerderijen die bij een kasteel hoorden zijn gelegen in de onmiddellijke nabijheid van de grafkelders van deze kastelen. Algemene graven waren bestemd voor levenloos geboren kinderen en mensen die de uitvaart niet konden betalen, waarbij het verboden was om een gedenkteken te plaatsen. De oudste terug te vinden gedenksteen dateert van 28 mei 1838. Hier ligt begraven J.A. ter Maeten. Ook komen er op de begraafplaats hier en daar graftrommels voor, die onlangs gerenoveerd zijn.

De begraafplaats kent vijf gedeelten. Op het eerste en tevens oudste gedeelte heeft de eerste graflegging in 1828 plaatsgevonden. In totaal zijn hier 516 graven uitgegeven. Het meest opvallend op dit gedeelte zijn de grafkelders, die bij binnenkomst links en rechts van het hoofdpad liggen. Deze

met hekwerken omgeven grafkelders behoren aan de veelal adellijke families die op de kastelen Vorden, Hackfort, de Wildenborch, de Wiersse, den Bramel en het Enzerinck woonden.
Een bekende persoon die in de grafkelder van de Wildenborch is begraven is A.C.W. Staring (1767-1840). Hij heeft het raadsvoorstel geschreven voor de totstandkoming van de begraafplaats. Staring, geboren in Gendringen, vestigde zich na zijn studie in 1791 op de Wildenborch en wijdde zich vervolgens met verve aan de ontwikkeling van het landgoed, dat in desolate toestand was gekocht door zijn ouders. Hiermee creëerde hij werkgelegenheid en gaf ook gelegenheid tot onderwijs aan de boerenkinderen. Staring is echter vooral bekend geworden als dichter. Ook de dichtregels op de binnenzijde van de toegangspoort van de begraafplaats zijn van zijn hand: 'Uit nacht rijst morgenrood, het leven uit den dood.

De meeste grafmonumenten op dit oudste gedeelte van de begraafplaats bestaan uit Belgisch hardsteen, omdat dit materiaal relatief dichtbij gewonnen werd (voornamelijk België). Graniet echter moest vaak van ver (Afrika) aangevoerd worden, waardoor het een veel kostbaarder materiaal was. Tegenwoordig vormt het transport over grotere afstanden geen probleem meer, terwijl het (machinale) winnen van het materiaal ook veel eenvoudiger is geworden.
Een in het oog springend grafmonument op dit gedeelte dicht in de buurt van de grafkelder van de Wildenborch is dat van Carrie E. Couch, een uit Engeland afkomstig kindermeisje dat in dienst was van een in Zutphen woonachtige kleinzoon van A.C.W. Staring. Mogelijk is zij in 1892 bij een bezoek aan de Wildenborch overleden en begraven op een aan de Wildenborch behorende grafplek. Haar grafsteen bestaat uit Delabole leisteen, dat uit Engeland afkomstig is. De bruine verkleuring op de steen is het gevolg van oxidatie van de ijzerhoudende bestandedelen die 'leksporen'veroorzaken.

Het tweede gedeelte werd vanaf 1920 in gebruik genomen, in totaal zijn hier 452 graven uitgegeven. Het meest bijzonder van dit gedeelte is dat het lager ligt dan de rest van de begraafplaats, hetgeen problemen i.v.m. de grondwaterstand met zich meebracht. Om deze reden zijn de nieuwe graven die hier door inbreiding worden uitgegeven slechts enkeldiep, terwijl er op de rest van de begraafplaats dubbeldiep wordt begraven (twee kisten boven elkaar). Dit gedeelte is samen met het vierde gedeelte het meeste bosrijke deel van de begraafplaats.

Het derde gedeelte werd vanaf 1940 in gebruik genomen. Hier zijn 478 graven uitgegeven. Het meest opvallend is de scheidingsstrook van gras met enkele bomen. Deze strook wordt gebruikt als strooiveld, waar men de as van gecremeerden kan uitstrooien. De 20 militaire rijksgraven bevinden zich ook in dit gedeelte.

Het vierde gedeelte, met 417 uitgegeven graven, is vanaf 1960 in gebruik genomen. Opvallend is hier niet alleen het bosrijke karakter, maar ook de hoge grafdichtheid.

Op het laatst aangelegde vijfde gedeelte worden vanaf 1989 graven uitgegeven, in totaal 535. Grenzend aan het vijfde gedeelte heeft in 2008 een uitbreiding plaatsgevonden die tot 2020 plaats kan bieden aan 400 graven. De aanleg van dit gedeelte past in de context van de omgeving, en de begraafplaats zelf, en heeft parkachtige uitstraling. Het is glooiend aangelegd met slingerende paden, en de aanplant bestaat uit bosplantsoen met voornamelijk jonge eiken, maar ook uit heesters en taxus. Een volgende uitbreiding zal in de nabije toekomst plaats vinden nabij de ingang, naast en voor de voormalige beheerderswoning.

De begraafplaats, die ten noorden van Vorden ligt, is aangelegd in dezelfde periode als de omliggende bossen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat vooral op het 1e gedeelte veel bosbomen zijn aangeplant. Hierdoor heeft de begraafplaats een uitzonderlijk natuurlijk groen karakter. Als men op dit gedeelte loopt krijgt men sterk het gevoel dat de graven ingepast zijn in een bestaand bos. Dit is echter niet het geval. Spontaan opgekomen bomen zijn in het verleden vrijgesteld en als toekomstboom beheerd, bv rode en groene beuken en inlandse eiken. Ook komen we op de begraafplaats enkele solitaire (beeldbepalende) bomen tegen zoals een beuk en een Douglas. Verder komen we verspreid over de begraafplaats enkele coniferen tegen, voordeel van deze bomen is dat de indeling zowel zomer als winter goed herkenbaar blijft. De groene omgeving en de ligging buiten de bebouwde kom zorgen voor een bijzondere sfeer op de begraafplaats. Rust en stilte is het meest opvallend bij betreding door bezoekers en nabestaanden.

De beplanting vormt een elementair onderdeel van de begraafplaats. Samen met de gedenktekens bepalen bomen, heesters, bodembedekkers, bolgewassen en grasbeplantingen voor een groot deel het beeld op deze begraafplaats. Ook zorgt de beplanting dat het de aanblik verzacht van een grote hoeveelheid gedenktekens bij elkaar.

Op het eerste gedeelte wordt gras toegepast met als doel de ruimte tussen de graven te bedekken. Het beheer hierbij is gericht op de natuurfunctie, waarbij een extensief beheer wordt toegepast, d.w.z. een ruigere bloemrijke grasvegetatie. Het extensieve beheer geeft een natuurlijk beeld tegen lagere kosten. Verspreid op de begraafplaats komen sneeuwklokjes voor, die zorgen voor een mooi bloeiend beeld vroeg in het voorjaar. Men komt hier geen vaste planten tegen, aangezien de begraafplaats in een bosrijke omgeving ligt. Vaste planten horen in deze omgeving niet thuis. Bovendien leven op de begraafplaats konijnen, die vaste planten als een smakelijk tussendoortje beschouwen.

Rondleidingen
Op beide dagen tijdens het Open Monumentenweekend zijn er speciale rondleidingen onder begeleiding van de beheerder. U kunt zich hiervoor melden bij de ingang van de begraafplaats. De laatste wandeling start uiterlijk 16.00 uur.

Begraafplaats van kasteel de Wildenborch met het graf van de dichter A.C.W. Staring.

Vorden, Dorpskerk, aan de Dorpsstraat:
De dorpskerk was, zoals de meeste oude kerken, oorspronkelijk een Rooms-Katholieke kerk. De kerk was gewijd aan de Heilige Anthonius, 'Swiene Tonnis' genoemd omdat hij werd afgebeeld met een houten kruis in zijn hand en een varken aan zijn voeten. Hij werd beschouwd als de beschermheilige tegen het Anthonius-vuur (een soort belroos).
In een oorkonde van 13 april 1121 staat dat Godebold, bisschop van Utrecht, de kerk van Warnsveld met de daarbij behorende kapel van Vorden schenkt aan het kapittel van St.Pieter te Utrecht.
De eerste kerken en kapelletjes zijn van hout geweest. Vermoedelijk al voor 1235 werd een kerk van steen gebouwd. Bij de bouw paste men de Romaanse bouworde toe. Na veel verbouwingen is het nu een in hoofdzaak gotisch bouwwerk, bestaande uit een toren (44 meter hoog), een middenschip, een noordelijk zijschip en een koor in het verlengde van het middenschip.

Boven de hoofdingang staat de volgende tekst: 'anno circiter MCCCL conditum. Restitutum Anno MC:MLXVII'. De betekenis is: ongeveer in 1350 gesticht, hersteld in 1967.
In de stoep voor de kerk is een afbeelding van twee vissen en van de letters PX . De vis was in de oudheid het herkenningsteken van de Christenen. Het woord vis, ichtus in het grieks, vormt de beginletters van de tekst: Jezus Christus Zoon van God Verlosser. De letters staan voor Christus Gezalfde.
De toren, uit de 14de eeuw, heeft Romaanse vensters met rondbogen. De verbouwingen van de kerk dateren waarschijnlijk uit 1500, toen werd ook de toren verhoogd.
De muurschilderingen die in die tijd zijn aangebracht werden na de reformatie, omstreeks 1600, grondig ondergekalkt. Ook de beelden in de kerk zijn toen verdwenen.

Tot 1828 werden de doden in en om de kerk begraven. Bij een restauratie werden twee grafstenen in de torenmuur gemetseld. De ene is van Maria van Munster. Zij was getrouwd met Hendrik van Hackfort, met wie ze op kasteel Vorden woonde. De andere steen is van Berend van Hackfort en zijn vrouw Margit van Baeck. Berend was een bekende ridder en krijgsoverste onder Karel van Gelre. Hij overleed op 22 maart 1557 op kasteel Hackfort.
De eerste klokken zijn omstreeks 1580 verloren gegaan. Ze kunnen gevorderd zijn door de Staten van Gelderland, door de Spanjaarden, dan wel door de troepen van Prins Maurits. In1629 werd een nieuwe klok aangebracht. Deze is gebarsten in de strenge winter van 1844. De klok die als vervanging in 1846 was gegoten werd door de Duitsers weggehaald. Na een geldinzameling kon een nieuwe klok worden gemaakt. Deze kreeg als randschrift: 'De vijand heeft d'oude klok geroofd. Van geld der burgerij en de Gemeente Vorden kon ik gegoten worden. God zij geloofd'.

Bij een restauratie in 1899 kwamen verschillende muurschilderingen tevoorschijn. Ze zijn na een aantal jaren weer onder een pleisterlaag verdwenen. In 1995 zijn de plafondschilderingen weer gedeeltelijk zichtbaar gemaakt. Ze zijn inmiddels gerestaureerd.
De vroegere indeling van de banken dateert uit 1830.

Architect Lijzen ontwierp een plan om door middel van een verbouwing meer zitplaatsen te verkrijgen. De kerk had vanwege de sterke bevolkingsgroei te weinig plaatsen. Besloten werd het aantal uit te breiden van 508 naar 647. Tot die tijd had iedereen zijn eigen bank die naar eigen ontwerp werd gemaakt.
In 2011 begon men met een ingrijpende renovatie van het interieur. De meeste banken verdwenen en werden vervangen door stoelen. Alleen de zogenaamde 'Hackfortbank' bleef bestaan en een aantal van de 'hoge' banken tegenover de preekstoel. Bovendien werd een toiletgroep en een keukentje aan het interieur toegevoegd. De gerenoveerde kerk werd op 23 oktober 2012 weer in gebruik genomen.

Het orgel dateert uit 1833 en is gebouwd door de heer H.B. Lohman uit Haarlem. Het werd in 1982 gerestaureerd en staat bekend om de uitstekende klank.
De kanselbijbel is in 1842 geschonken door de heer Berenpas uit de buurtschap Mossel. Het doopvont is van zandsteen, geplaatst in 1954.
Naast de preekstoel bevindt zich een nis. Dat zou vroeger een hagioscoop geweest kunnen zijn. Dat was een muuropening waardoor mensen die in de kerk niet gewenst waren, toch de dienst van buitenaf konden volgen. In het koor is een drietal bewerkte stenen gemetseld. Een herinneringssteen met opschrift: 'Voor Hinrick van Munster then Boszeler, overleden in 1555 op kasteel Hackfort'. Een steen met een reliëfvoorstelling van de aanbidding van het Kind met Maria, Jozef en Engelen alsmede een figuur met een staf. Dit werk stamt uit het midden van de 16de eeuw.
Tenslotte een steen voorstellende twee wapens waarvan de helmtekens zijn verdwenen.
Het koor wordt afgesloten door een eiken bank die eigendom was van de familie van Westerholt van Hackfort. In 1981 werd deze bank aan de kerk gelegateerd. De consistoriekamer, in de R.K.kerk de sacristie, was vroeger de garfkamer waar grondeigenaren hun tienden en andere kerkelijke schulden kwamen betalen.
De grafzerken die in de hoek van de kerk liggen zijn van: Gosen en Johan van Raesvelt to Hackfort met zoon en dochter. Eerstgenoemde overleed op 1 januari 1566, de anderen overleden op 1 januari 1568. De andere steen is van Gerrit van Hackfort die in 1483 is overleden. Hij was Heer van Vorden. De twee kleinere stenen zijn van vroegere pastoors, n.l. Bartoldus Goltsmit, overleden in 1641 en Lucas Bucherus, die in 1635 is gestorven.

Kerk open ter bezichtiging
De Vordense dorpskerk is tijdens het Open Monumentenweekend geopend van 11.00-17.00.

Expositie Protestantse antependia
In de dorpskerk is tijdens het Open Monumentenweekend een bijzondere expositie ingericht van Protestantse antependia. De expositie is geopend van 11.00-17.00 uur.

Expositie kanselkleden of antependia in de Dorpskerk
De Stichting Vrienden van de Dorpskerk Vorden presenteert tijdens de Open Monumentendagen in de Dorpskerk een tentoonstelling van antependia (kanselkleden).
Verschillende protestante kerken in de gemeente Bronckhorst is gevraagd of zij bereid waren hun antependia voor deze tentoonstelling uit lenen. Daar is erg enthousiast op gereageerd.
In het weekend wordt telkens afgesloten met een toeristenconcert om 16.00 uur.

In veel kerken zie je liturgische kleden. Het kleed kan aan de kansel hangen, een stola over een gewaad van de voorganger zijn of een kleed over de avondmaalstafel. Deze worden antependia genoemd. Antependium betekent letterlijk: voorhangsel.
De kleuren van de antependia sluiten aan bij de tijd van het kerkelijk jaar. De term 'kerkelijk jaar' werd voor het eerst gebruikt in 1589 door de Lutherse predikant Promarius. Het was de verzamelnaam voor de vieringen en feesten in de loop van een jaar, om het heils handelen van God, in Jezus Christus, volgens de christelijke geloofsbelijdenis, te gedenken. Het kerkelijk jaar begint met de adventsperiode en eindigt met de zondag van de voleinding.
De kleden, in de kleuren van het jaar, worden gezien als een goed herkenbaar hulpmiddel bij de schriftlezing, preek en gezangen. Met de aanwezigheid van deze liturgische kleden, beseft men sterker welke tijd van het kerkelijk jaar gevierd wordt. De afbeeldingen op het kleed zijn bedoeld om de kleurensymboliek te versterken.

Er zijn 4 kleuren: wit, paars, rood en groen. De inkleuring van het kerkelijk jaar is als volgt:
Advent, paars; Kerstavond t/m de zondag na epifanie (6 januari.) wit; zondagen na epifanie tot eerste zondag van de 40-dagen-tijd, groen; zondagen van de 40-dagen-tijd, paars; Witte donderdag, wit; Goede Vrijdag, paars of rood; Paasnacht t/m de zondag na Hemelvaart, wit; Pinksteren, bid- en dankstond, bevestigingen in het ambt, rood; zondag trinitatis (drie-eenheid), wit.
Wit wordt, ongeacht de tijd van het kerkelijk jaar, ook gebruikt bij doop en avondmaaldiensten. Paars bij rouwdiensten.

Vorden - Kranenburg, R.K. begraafplaats, Eikenlaan 2:
De 19de-eeuwse architect Pierre Cuypers is een architect die nationaal en internationaal faam verwierf door zijn neogotische ontwerpen van o.a. het Centraal Station en het Rijksmuseum in Amsterdam, bouw van kerken, kastelen, woonhuizen, overheidsgebouwen en begraafplaatsen.
Cuypers ontwierp in zijn beginjaren voor de buurtschap Kranenburg R.K. bouwwerken, die geheel werden gefinancierd door de freules Judith en Josephine van Dorth van het nabijgelegen landgoed Medler. Het geheel bestaat uit een kerk, pastorie, devotiekapel, begraafplaats, school en schoolmeesterswoning. In totaal heeft Kranenburg nu vijf beschermde Rijksmonumenten.
De Antoniuskerk uit 1856, waar nu het Heiligenbeeldenmuseum is gevestigd, is de oudste nog bestaande Cuyperskerk in ons land en het op één na oudste ontwerp. Dat is een bijzonderheid. Verder vormen kerk, pastorie (gebouwd in 1868), grafkapel (gebouwd in 1865), school en schoolmeesterswoning samen één van de oudste Rooms Katholieke Cuypers cluster van bouwwerken in Nederland. De bouwperiode van het geheel strekt zich uit van de jaren vijftig tot tachtig van de negentiende eeuw.
Afgezien van gebouwen ontwierp Cuypers ook beelden, kruisen, lampen, bidstoelen, priestergewaden en ander religieus roerend goed in zijn atelier.
Net als veel andere begraafplaatsen die ontwikkeld zijn na het overheidsverbod om rondom en in kerken te begraven, werd ca. 1830 op initiatief van de toenmalige Baron Reinier Engelbert van Dorth tot Medler en zijn vrouw Barones M.G. van Hövel tot Westerflier aan Pierre Cuypers de opdracht gegeven een begraafplaats te ontwerpen.
Deze begraafplaats, die rond dat zelfde jaar werd aangelegd, was vermoedelijk een van zijn eerste ontwerpen boven de grote rivieren. Op deze begraafplaats vinden we diverse graftekens uit de periode van 1847 tot 1887 waarvan aangenomen wordt dat zij door Cuypers ontworpen zijn. Ook zijn hier diverse leden van de familie Van Dorth tot Medler begraven, waarvan vooral Judith, Theodoor en Josephine van Dorth een belangrijke rol hebben gespeeld als opdrachtgever voor de bouw van Cuypers monumenten in Kranenburg.
Ongeveer twee jaar na het overlijden van zijn jongere broer Theodoor, gaf Zeno T.J.H. baron van Dorth tot Medler, in 1865 opdracht aan Cuypers om een grafkapel op de begraafplaats te bouwen. Naast de leden van de familie van Dorth tot Medler, liggen hier ook andere adellijke bewoners van naburige landgoederen begraven.
Cuypers ontwierp grafmonumenten voor Maria Anna barones van Grotenhuis, Judith van Dorth, Theodoor van Dorth en Josephine van Dorth. De sobere neogotische kapel met steunberen, spitsboogvensters en zadeldak is gebouwd voor Zeno baron van Dorth en zijn echtgenote E.M.C.W. barones Van Hackfort tot Ter Horst en hun nageslacht.

Interessant zijn de grafkelder van R.E. baron van Dorth (†1847) en de graftekens van H.P.E.I. Bosch van Drakestein (†1841) en M.A.R.B.A. Stoop tot Onstein (†1848).
Op de diverse grafstenen vinden we de heraldische wapenschilden en familiewapens behorende bij deze families.
Bij het monumentale hek van de begraafplaats, eveneens een rijksmonument met onderdelen uit 1850-1875 en uitkijkend op de grafkapel, staan aan weerszijden twee engelen op een hardstenen voetstuk. Met hun bazuinen verwelkomen zij een ieder die hier toetreedt.
Bijna 200 jaar stenen geschiedenis uit Kranenburg op deze begraafplaats. Zeker de moeite waard.

Speciale rondleidingen op de begraafplaats
Tijdens het Open Monumentenweekend zijn er speciale rondleidingen over de unieke Pierre Cuypers begraafplaats. U kunt zich hiervoor melden bij het Heiligenbeeldenmuseum tussen 11.00 en 16.00 uur.

Expositie Iconen 'Vensters van de Hemel'
Op beide dagen kunt u ook een bezoek brengen aan een bijzondere tentoonstelling in het kader van het thema 'Iconen en symbolen' in het Heiligenbeeldenmuseum.
Speciaal voor Open Monumentendag is de toegang op zaterdag gratis! Op zondag bedraagt de toegang € 4,--.

Kranenburg, expositie Iconen, Ruurloseweg 1:
De thematentoonstelling in het Heiligenbeeldenmuseum staat voor dit jaar in het teken van iconen: 'Vensters van de Hemel'. Dit sluit prachtig aan bij het thema van de Open Monumentendag 2016.
Uit de verzameling van iconenschilder Hennie Oude Middendorp uit Hengelo Ov. zijn ruim 100 exemplaren met heiligen en religieuze motieven tentoongesteld. Men zal versteld staan van de grote zeggingskracht, detaillering en kleurschakeringen. Van oorsprong is de icoon een traditionele schildering uit de traditie van de Orthodoxe kerk. Ze zijn in diverse uitvoeringen, groottes, drieluiken, vijfluiken etc. te zien. Ze zijn geschilderd op houten panelen. De kleurcombinaties en de zeggingskracht zijn een lust voor het oog. Over deze expositie wordt een speciaal boek uitgegeven 'Iconen Vensters van de Hemel'. Dit boek is in het museum verkrijgbaar voor € 10,--. Het boek bevat prachtige foto's en uitgebreide beschrijvingen van de aanwezige iconen.
Het museum is beide dagen geopend van 11.00 tot 17.00 uur. De toegangsprijs is € 4,00 p.p. Alleen op de zaterdag van de Open Monumentendag, 10 september, is de toegang gratis. Kinderen t/m 12 jaar gratis toegang.

Vierakker, R.K. begraafplaats, Vierakkersestraatweg:
De ingang van het kerkhof in Vierakker ligt enigszins verscholen links naast de mooiste kerk van Gelderland. Geflankeerd door majestueuze beuken herbergt deze dodenakker naast de stoffelijke resten van de gewone gelovigen een aantal pastoors. Eén van die pastoors, N.R.J. Heijmeriks, liet een boek na met een beschrijving van de kerk in de meest bloemrijke taal. Pastoor Heijmeriks was een fervent strijder tegen drankmisbruik op het platteland. Hij stierf in 1911 in het harnas; tijdens de Heilige Mis werd hij tot de vader geroepen.

Ook de roemruchte pastoor Ter Heerdt ligt hier begraven. Veel oudere parochianen vertellen nog de vele anekdotes die over hem de ronde doen. Niet alleen over de rijkunst van de pastoor, maar ook over zijn strengheid als er weer eens een bal in de pastorietuin terecht was gekomen, of als een misdienaar tijdens de Kruisweg niet helemaal naar de zin van de pastoor oplette. Hij ondersteunde daarnaast met veel enthousiasme de toneelvereniging en de voetbalclub, die hij de naam Socii gaf (latijn voor ‘Bondgenoten van Rome’).

De stichter van de kerk, Alexander Amandus Josephus Canisius Baron van der Heijden van Doornenburg, ligt er begraven en de eerste Katholieke minister-president die Nederland heeft gehad: Jonkheer Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck. Deze was getrouwd met Jonkvrouwe M.J.E.A. van der Heijden van Doornenburg. Een verslag van zijn begrafenis haalde indertijd de kolommen van de Katholiek Illustratie, waardoor Vierakker opeens bekend werd in heel Katholiek Nederland.

De gedenkstenen bij de grafkelder van de familie Ruijs de Beerenbrouck met o.a. de laatste rustplaats van minister-president Jonkheer Ch.J.M. Ruijs de Beerenbrouck. Deze was getrouwd met Jonkvrouwe M.J.E.A. van der Heijden van Doornenburg.

Vierakker, R.K. Willibrorduskerk, Vierakkersestraatweg:
Midden in de prachtige natuur van het landgoed Suideras ligt de Vierakkerse St. Willibrorduskerk. Deze kerk wordt behalve om haar schitterende ligging geroemd om haar interieur.
De kerk werd gebouwd in 1870. Op een enkele verfraaiing na is er sindsdien weinig veranderd. Het is niet voor niets dat gezegd wordt dat de St. Willibrordus 'het best bewaarde authenthieke interieur van een dorpskerk uit die tijd' heeft.

Hoe komt het dat de moderne beeldenstorm en witkalkerij van de jaren zestig van de vorige eeuw aan deze kerk voorbijgingen? Dit is te danken aan het voortvarende optreden van de kleindochter van de stichter van de kerk, mevrouw M.J.A. van Nispen tot Sevenaer-Ruijs de Beerenbrouck. Zij stak hier persoonlijk een stokje voor. De toenmalige pastoor had de potten witte verf al laten aanrukken en was begonnen aan een zijkapel. Mevrouw van Nispen, trouw kerkbezoekster, ontdekte dit gelukkig snel. Zij wist de pastoor te overtuigen direct te stoppen door, zo gaat het verhaal, met haar wandelstok op tafel te slaan! Zo is dit juweel van een kerkinterieur in originele staat gebleven.
Het interieur is weelderig en kleurrijk. Er is een veelheid aan beelden, altaren, een triomfkruis, glas-in-lood ramen, muurschilderingen en vloertegels. Zij vertellen, ieder op een eigen manier, het goddelijk verhaal. Je zou kunnen zeggen dat elke vierkante centimeter is gebruikt om de gelovigen op de grootsheid van het geloof te wijzen.

Een mooi voorbeeld zijn de vloertegels. In de zijpaden ziet u afbeeldingen van verschillende dieren. Deze dieren staan symbool voor de zeven hoofdzonden: hoogmoed (adelaar), onkuisheid (kikker), onmatigheid (zwijn), traagheid (slak), gramschap (egel), hebzucht (vos), nijd (wolf). Dat de hoofdzonden nu juist in de vloertegels te vinden zijn, is niet voor niets. Door over de tegels te lopen, vertrappen de gelovigen hun zonden. De gelovige moet immers streven naar het hogere. Dit hogere is prachtig verbeeld in de acht kroonluchters. Op deze kroonluchters staan de acht zaligheden te lezen.
Een ander sprekend voorbeeld zijn de dwaze en wijze maagden. U kent het verhaal vast wel. Deze maagden verwijzen naar de parabel (Mattheus 25, 1-13) waarin het verhaal wordt verteld van de bruidegom die opgewacht werd door 10 maagden. Vijf ervan waren wijs, zij hadden naast hun olielampjes ook een reservevoorraad olie meegenomen. De vijf andere maagden waren dwaas. Zij vergaten reserve olie mee te nemen. Toen tijdens het lange wachten de olie op raakte moesten zij op zoek gaan naar extra olie. Tijdens hun afwezigheid kwam de bruidegom (eindelijk) aan en ging iedereen de bruiloftzaal binnen. De deur werd op slot gedaan. Toen de dwaze maagden terugkwamen met olie stonden zij voor een gesloten deur. Deze parabel van de dwaze en wijze maagden wil de gelovige eraan herinneren om steeds gereed te zijn voor de onverwachte komst van de Heer.

De glas-in-lood ramen zijn van een bijzondere kwaliteit. De warme kleuren zijn opvallend, net als de levendige afbeeldingen van ook hier verhalen uit de bijbel. Een lust voor het oog. De kerk is in 1870 gesticht door Alexander Baron van der Heijden van Doornenburg. De stichter woonde met zijn echtgenote Thérèse Baronesse von Motzfeldt in het tegenover de kerk gelegen landhuis Suideras. In die tijd kerkte men nog in Baak, zo'n 5 km. van Vierakker. Een hele opgave in die tijd, waarin veelal dagelijks naar de kerk werd gegaan, de fiets nog maar voor een enkeling beschikbaar was en de auto nog moest worden uitgevonden.
Echtgenote Thérèse had een zwakke gezondheid. Vooral in de wintermaanden was het voor haar moeilijk om naar de kerk te gaan. Het is tegen deze achtergrond dat de stichter zich tot de bisschop wendde en om toestemming vroeg voor het bouwen van een kerk. Een verzoek waarvoor de bisschop natuurlijk graag toestemming gaf.

Voor de bouw van de kerk werden in totaal 1.226.000 bakstenen gebruikt. Deze werden over de IJssel aangevoerd en vandaar door zo'n 65 boeren naar het bouwterrein vervoerd. De architect van de kerk was H.J. Wennekers. Hij werd geadviseerd door de Utrechtse deken G.W. van Heukelum. Deken Heukelum was de grote initiator van het St. Bernulphusgilde, ook wel genoemd de 'Utrechtse School'.

De kerk is in de jaren 2000 tot 2009 geheel gerestaureerd. In de jaren 1988 en 1989 was een eerste begin gemaakt met het vernieuwen van de daken en de goten. Een volgende deelrestauratie was de restauratie van het Elberink orgel in 1994. Tussen 2000 en 2009 werden de buitenkant van de kerk, de glas-in-lood ramen, het volledige interieur en de lange gang naar de pastorie onder handen genomen. Uitgangspunt van deze restauratie is geweest om zoveel mogelijk het oude te bewaren. Alles van 1870 (de bouw van de kerk) werd 'heilig' verklaard. Dit uitgangspunt heeft de architect en uitvoerenden soms grote hoofdbrekens gekost. Het eindresultaat is verbluffend.
De met veel zorg en enthousiasme uitgevoerde restauratie is in 2004 bekroond met een belangrijke Europese restauratieprijs, de Bernhard Remmersprijs. Deze prijs, ook wel de 'Oscar' binnen de monumentenzorg genoemd, wordt elke twee jaar uitgereikt aan opmerkelijke prestaties in de monumentenzorg.

Bezoek de Willibrorduskerk
De Willibrorduskerk van Vierakker is beide dagen geopend van 11.00-17.00 uur. Op zaterdag gratis! Op zondag vindt er voor de kerk een speciale Pleinmarkt plaats. Deze markt is, inclusief bezichtiging van de kerk, dan toegankelijk middels een bijdrage van € 1,--.

Wichmond, Algemene begraafplaats, Baakseweg 5a:
In de 17e en 18e eeuw was het vrij gewoon dat er in kerken werd begraven. Uiteraard leidde dit tot veel overlast. Door het grote financiële belang dat de kerken hierbij hadden, duurde toch nog tot in het begin van de 19e eeuw, voordat hier verandering in kwam. Opvallend is dat Karel de Grote al in 809 verbood dat er in kerken werd begraven. Zijn verbod werd echter door de kerkvergadering verzacht en in 814 werd de keizer zelf bijgezet in een sarcofaag in de kerk te Aken. Pas in 1827 komt er een definitief verbod op het begraven in kerken. Koning Willem I vaardigt een voorlopig Koninklijk Besluit uit dat het begraven in kerken per 1 januari 1829 verbied. Iedere gemeente van meer dan duizend inwoners wordt verplicht een begraafplaats buiten de bebouwde kom aan te gaan leggen. Verschillende gemeenten namen dit verbod niet serieus en legden vaak te kleine en op te korte afstand van de bebouwde kom een begraafplaats aan. Het Koninklijk Besluit uit 1827 had min of meer een voorlopig karakter, waardoor uitzonderingen mogelijk waren. Op 9 mei 1869 treedt de 'Begraafwet' in werking, waarmee het besluit uit 1827 definitief wordt. In deze wet wordt onder andere de wijze en plaats nauwkeurig bepaald. Aan vrijwel alle uitzonderingen komt nu een einde.

Hoewel er vanaf 1827 niet meer in kerken mocht worden begraven, is de begraafplaats in Wichmond pas 100 jaar later aangelegd (1927). De reden hiervan is, dat Wichmond in die tijd (1827) erg klein was. De protestantse overledenen weren begraven op begraafplaatsen van de dichtstbijzijnde dorpen, zoals Warnsveld, Vorden, Steenderen of Hengelo. De katholieken vonden hun rustplaats op een eigen kerkhofje naast de Willibroduskerk. Volgens de plaatselijke overlevering, was het vooral ds. Johannes Swaan die na de dood van zijn vrouw in 1908 betreurde dat zij niet in haar eigen dorp kon worden begraven. Hij zette zich in voor de aanleg van een terrein dat beschikbaar zou zijn voor alle ingezetenen, ongeacht geloof of levensovertuiging. De grond voor het terrein die behoorde onder het Smallegoor, was in bezit van de adellijke familie Westerholt, en werd geschonken aan de initiatiefnemers. Het burgerlijk bestuur (destijds gemeente Warnsveld) was verantwoordelijk voor de aangelegde begraafplaats.
In 1989 ging de begraafplaats over naar de gemeente Vorden.

In 1927 vond de eerste graflegging plaats, een jaar later werd ook Ds. Swaan hier begraven. In de eerste jaren werden er uitsluitend leden van de hervormde gemeente begraven, de katholieken hadden en hebben nog steeds voldoende ruimte naast de kerk.
In 1942 en 1943 zijn twee vliegtuigbemanningen (Engelsen en Canadezen) bijgezet op de Wichmondse begraafplaats. Ds. Gerritsen las hierbij in 1942 voor uit het Common Book of Prayer. Hij werd zelf begraven in 1962 vlakbij de gesneuvelde vliegeniers.

ZELHEM - info pag. 50-54:

Halle, N.H. begraafplaats, Dorpstraat hoek Pausendijk:
In 1852 werden de eerste gesprekken gevoerd over het oprichten van een eigen kerkelijke gemeente in Halle in opdracht van het kerkbestuur. De inwijding van deze nieuwe kerk met ongeveer 350 plaatsen vond plaats op 27 juni 1858. Het Koninklijk Besluit, waarin goedkeuring werd verleend voor de oprichting van een zelfstandige hervormde gemeente te Halle, werd afgegeven op 5 juli 1858. Uiteraard was er ook behoefte aan een eigen begraafplaats. Deze werd ingericht aan de Dorpstraat.
Met de aanleg werd gestart in 1861. In de eerste opzet omvatte de nieuwe begraafplaats slechts een smalle strook grond parallel aan de Pausendijk. De ingang bevond zich aan de huidige Dorpstraat. De begraafplaats had een middenpad met aan de rechterzijde een veld met in de vroegste fase van de begraafplaats 40 verkochte graven. Links van het middenpad was het terrein opgesplitst in twee grafvelden. Het veld aan de voorzijde staat op de oudste tekening aangemerkt als 'Algemeene begraafplaats'. Het achterste veld staat aangemerkt als 'gereserveerd gedeelte om later te verkoopen'. De begraafplaats is eigendom van de Halse Hervormde kerkgemeente en is geen algemene gemeentelijke begraafplaats. Het begraafplaatsboek dateert vanaf 1862. De eerste begraven persoon op deze begraafplaats is D.J. Hilferink op 27 maart 1862.
De groei van de begraafplaats is nog goed te herkennen. De oorspronkelijke opzet uit 1861 bevindt zich aan de Zelhemse kant, tussen de heg en het tweede pad. De eerste uitbreiding van de begraafplaats heeft vermoedelijk omstreeks het jaar 1900 plaatsgevonden.
Het gebouwtje bij de ingang van de begraafplaats was oorspronkelijk bedoeld als 'loods tot de berging van den lijkwagen met toebehooren' en werd in 1932 gerealiseerd. Dit koetshuisje, gemeentelijk monument, heeft als opschrift 'Jezus zeide, Ik ben de opstanding en het leven'. In 1961 is het oude bergplaatsje achter op het oudste gedeelte van de begraafplaats nog op tekening aangegeven.
Stond het nieuwe lijkkoetshuisje op de topografische kaart van 1936 nog aan de oostelijke rand van de begraafplaats, in 1961 is deze alweer opgenomen in nogmaals een uitbreiding naar het oosten. Ook hier is de opzet met noord-zuid lopende lanen aangehouden. De laatste uitbreidings-mogelijkheden bevinden zich aan de oostzijde (achterzijde) van de huidige begraafplaats.
Achter op de begraafplaats bevinden zich de zes graven van Britse vliegers die zijn omgekomen toen hun bommenwerper in de nacht van 30 op 31 augustus 1940 boven Halle werd neergeschoten. Achter de zes grafstenen staat een monument dat herinnert aan die nacht. Wie opdracht heeft gegeven voor dit monument is nog steeds niet achterhaald. Uit Britse bronnen is bekend dat het onthuld is op 31 augustus 1945 door de Britse kapitein White. In Halle is over het ontstaan en de onthulling niets bekend.

Zelhem, Algemene begraafplaats, Kerkhoflaan 3:
In Zelhem is na veel aandringen op 8 februari 1828 een commissie benoemd om een plan te maken voor de aanleg van een begraafplaats buiten de bebouwde kom.
De gemeente Zelhem kende in 1828 circa 2700 personen, waarvan 1/5 deel Roomskatholiek is, deze worden begraven in Hengelo en Keijenborg. Daarom beschouwde men een nieuwe begraafplaats van 60 are groot, als toereikend. Immers de aanleg bracht kosten met zich mee. Er worden in de raadsvergadering van 28 april 1828 twee plannen voorgelegd. Het eerste plan is op een stuk grond van dominee Huender uit Silvolde (genaamd Hissink Pol). De aankoop gaat niet door, in verband met de te hoge kosten die moeten worden gemaakt om het terrein geschikt te maken als begraafplaats. Het tweede en definitieve plan is op een hoek heidegrond gelegen aan de weg naar Ruurlo en de weg op den Palmberg, later Kerkhoflaan.

De nieuwe begraafplaats wordt 60 are groot, ruim de helft groter dan het bestaande kerkhof in en om de Lambertikerk. Rondom de begraafplaats wordt een beukenhaag aangelegd met een houten poort. Tevens een gebouwtje voor het bergen van het materiaal (touwen, dodenbaren, enz.). De begraafplaats wordt opgesplitst in twee gedeelten, een deel voor eigen graven en een gedeelte voor algemene graven. Men heeft voor de R.K. inwoners het voornemen een afzonderlijk gedeelte van de begraafplaats aan te leggen. Hiervoor wordt op de begroting van 1829 een bedrag van zevenhonderd gulden opgenomen. Dit gedeelte is er echter nooit gekomen.

De laatste begrafenis op het kerkhof om de Lambertikerk vond plaats op 28 december 1828 van Roelov Harmen Jan Bennink, oud 61 jaar. In 1861 is van het oude kerkhof rondom de kerk een plantsoen gemaakt. Het was destijds mogelijk om de overledenen op de nieuwe begraafplaats te herbegraven en de eventuele grafsteen over te zetten.

Wanneer de begraafplaats is aangelegd kunnen eigenaren van een graf op het kerkhof bij de Lambertikerk bij loting een nieuw eigen graf kopen. Er zijn 170 graven beschikbaar en er worden er 145 van verkocht. Zij die later een graf willen, betalen 12 gulden voor aankoop van een graf, dat is het gedeelte waar ook enkele notabelen liggen begraven, o.a. de toenmalige burgemeester Becking en zijn vrouw Maria Ludovica Baas met de grafsteen waarop twee slangen zich in de staart bijten. Voor een aantal graven hoefde niet betaald te worden, het graf van de huisarts in gemeentedienst, de grondeigenaar (Alof Radstake) die de grond in ruil voor een eigen graf gratis heeft afgestaan en voor de bewoners van de pastorie. Zowel in de eigen als algemene graven wordt naast elkaar begraven, zonder paden.

De begraafplaats is opgezet met een onderverdeling in twee perken door een middenpad gescheiden. Aan de rechterzijde van het oorspronkelijke middenpad, nu een grasperk met onderliggende graven, aan rechthebbenden toegewezen als eigen grafruimte als vervanging van hun graf bij de Lambertikerk. De graven hebben een oppervlakte van ca. 2x5 meter en zijn aaneengesloten in gebruik zonder paden. In de hoek van iedere grafruimte een zandstenen paaltje met nummer en naam van de rechthebbende erven. Het linker gedeelte was destijds in gebruik voor de overledene ingezetenen die een grafruimte voor een bepaalde periode mochten gebruiken. Dit gedeelte is geruimd en hergebruikt vanaf ongeveer 1960

De eerste begrafenis op de nieuwe begraafplaats vindt plaats op 24 januari 1829. Het herinneringssteentje hiervan is omstreeks 1970 geplaatst in het nieuwe poortgebouw, tevens lijkenhuisje. Het gaat om Hermina Reindzen overleden op 19 januari 1829, zij was getrouwd met Hendrik Hendriksen.
Op de oudste gedeelten van de begraafplaats en vooral de uitbreidingen uit 1928 zijn veel coniferen geplant als landschappelijk element, waardoor de begraafplaats het beeld heeft van een parkachtig gebied met grafmonumenten.
De verscheidenheid in uitvoering aan grafmonumenten, waarop de namen van oude bekende Zelhemmers, maken dit gedeelte als een stenen archief tot een gemeentelijk waardevol deel van de totale begraafplaats aan de Kerkhoflaan.

Rondleidingen
Tijdens beide Open Monumentendagen Bronckhorst 2016 worden op het oudste gedeelte van de begraafplaats rondleidingen verzorgd tussen 11.00 en 17.00 uur. U kunt zich hiervoor melden bij de ingang aan de Kerkhoflaan.

Zelhem, Lambertikerk, Markt 2:
De Lambertikerk is een protestantse kerk. De kerk is in de 15e eeuw gebouwd op de plaats waar rond 800 door hoogstwaarschijnlijk Liudger een kapel is gesticht. Het Godshuis kreeg als patroonheilige Lambertus van Maastricht.

Staatse troepen brandden de kerk in 1572 grotendeels af en in de decennia die erop volgden werd gewerkt aan het herstel van de kerk. Aan het einde van de Tachtigjarige Oorlog was de kerk nog steeds niet geheel hersteld en werd ter financiering uiteindelijk gekozen voor het verkopen van een aantal marken. In 1662 was de kerk weer geheel herbouwd. Twaalf jaar later werd de toren van de kerk vernield door een hevige storm, waardoor er wederom herstelwerkzaamheden dienden plaats te vinden.
De laatste grote beschadiging vond plaats in de Tweede Wereldoorlog, waarbij de kerk door geallieerde bommen werd geraakt. Na de oorlog werd de kerk wederom opgebouwd.
De kerk is een romaanse pseudobasiliek en is in kalksteen opgetrokken. Dit kalksteen werd onder andere vanuit Duitsland aangevoerd. Het dak en de kerktoren zijn voorzien van dakleien, waarbij de toren een ingesnoerde naaldspits heeft. In de noordwand is een sacramentshuisje ingemetseld. De kerk is een rijksmonument.

Kerk geopend
Tijdens het Open Monumentenweekend is de kerk op zaterdag geopend van 11.00-17.00 uur en op zondag na 14.00 uur.

Zelhem, Ludgerkerkje bij Smedekinck, Pluimersdijk 5:
Ter gelegenheid van het 1200-jarig bestaan van Zelhem in 2001 is door de Oudheidkundige Vereniging Salehem een tijdelijk Ludgerkerkje gebouwd naast de Lambertikerk. Dit idee vormde de inspiratie voor de Stichting Ludgerkerkje die, met de bouw van het Ludgerkerkje, historisch en archeologisch een monument van bijzondere betekenis wilde verwezenlijken. Het was de bedoeling kleinschalige culturele en religieuze activiteiten te ontplooien met het kerkje als centraal punt. Te denken valt aan een stiltecentrum voor bezinning en zingeving, voorts aan incidentele historische, archeologische, religieuze of culturele tentoonstellingen en andere activiteiten.
Het officiële gedocumenteerde ontstaan van Zelhem is met de oorkonde en dus met de stichting van het kerkje verbonden. Als woongebied bestond Zelhem al veel langer. Archeologische vondsten gaan terug tot 3.000 jaar voor Christus. Het zogenaamde Ludgerkerkje is een zo getrouw mogelijke reconstructie van de kapel die op de plaats van de huidige Lambertikerk is gesticht. Hoe de kapel er heeft uitgezien in de tijd van Ludger, bijvoorbeeld opgetrokken in hout of steen, is een onderwerp van discussie onder archeologen en historici. De oorspronkelijke kapel die door Ludger is gesticht werd gewijd aan Lambertus, vandaar de naam Lambertikerk voor de grote kerk.
De in 2001 nagebouwde kleine kapel uit 801 kreeg in de volksmond de naam Ludgerkerkje. Het kerkje is op 19 oktober 2013 verhuisd naar het terrein rond museum Smedekinck in Zelhem.

Openstelling ven en expositie in Ludgerkerkje
Tijdens beide Open Monumentendagen kunt u het Ludgerkerkje bezoeken. Er is een expositie ingericht van leisteen kruiswegstaties van Zelhemmer Job van Gelder en van schilderijen van de Lambertikerk en het Ludgerkerkje. Er is tevens aandacht voor de Heilige Ludger.

Het vakmanschap dat past bij uw wensen

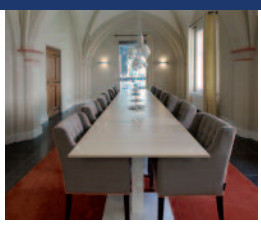

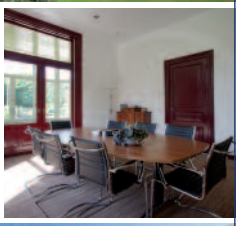
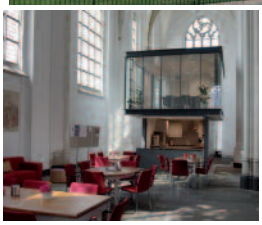

Timmer- en aannemersbedrijf De Vries verzorgt uw complete restauratie, nieuwbouw, verbouwing, renovatie en onderhoudsprojecten. Dit doen we met vakmanschap en met liefde voor het vak. Mede door de 135 jaar ervaring en certificatie als 'Erkend Restauratie Bouwbedrijf' kunt u rekenen op het vakmanschap en de kwaliteit die uw project verdient.

restauratie
herbestemming
renovatie
onderhoud
verbouwing
nieuwbouw

DE VRIES
TIMMER- EN AANNEMERSBEDRIJF

Zelhemseweg 14,
6999 DN Hummelo
T : 0314 - 38 12 48
www.devrieshummelo.nl

Vakgroep Restauratie

Open Monumentendag 2016 wordt mogelijk gemaakt door:
Hoofdsponsor Timmer- en Aannemersbedrijf De Vries B.V. te Hummelo en de gemeente Bronckhorst,
alsmede door donateurs: Boerman Kreek Architecten BV te Steenderen; Schildersbedrijf Antoon Snelder BV te Drempt; Aalderink Schilderwerken BV te Steenderen; Menting Bouw BV te Hengelo Gld; Regelink Schildersbedrijf te Hengelo Gld; Smederij Oldenhave BV te Vorden; De Wijs, Zweverink, Ter Horst Architektuur te Hengelo Gld.

Informatiestand

Tijdens het Open Monumentenweekend 2016 heeft de Stichting Open Monumentendag Bronckhorst een informatiestand ingericht bij de kapel in Bronkhorst. Hier is alle informatie beschikbaar.

Omslag achterzijde

GRATIS

waarde van deze brochure Euro 2,-